december 1959
jaargang 14 - no. 12

DE NIEUWE STEM

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK

Tristan Haan.

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 1e van iedere maand onder redactie van: *voor Nederland:* N. A. Donkersloot / Jan G. Elburg / O. Noordenbos / Jan Romein / Ank Steenis, secretaresse / W. F. Wertheim / *voor Vlaanderen:* K. Jonckheere / J. Kuypers.

De redactieraad bestaat uit: Prof. Dr. R. F. Beerling / Dr. J. J. Buskes / Mr. G. J. P. Cammelbeeck / J. B. Charles / Dr. B. Delfgaauw / T. Haan / Dr. P. Meertens / Dr. A. Romein-Verschoor / Th. van Tijn.

Uitg.: Boek- en handelsdrukkerij „Nimo", Monnickendam

Men wordt verzocht kopij, recensie-exemplaren enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie, Ank Steenis, Cavaljéplein 128, Purmerend, tel. 0 2990-1438. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt en persklaar is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Correspondentie over abonnementen, losse nummers, betalingen, e.d. aan: Drukkerij „Nimo", Kerkstraat 48-50, Monnickendam, telefoon 0 2995-336, giro 256907.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan per 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 11.50 per jaar (*f* 6,50 per half jaar). Voor België frs. 175 per jaar. Voor buitenland *f* 15.- resp. frs. 225. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 10.– en frs. 150.
Losse nummers *f* 1.50, resp. frs. 25.

Speciaal Kunstnummer (dubbelnummer) *f* 3,50, resp. frs. 55.

INHOUD:

Jan Schepens, gedichten 721
Pszisko Jacobs, Jeszce Polska nie zginelia 725
Jacques Dewaele, Ze schiepen hun scholen naar hun evenbeeld 752
Henk M. Beumer, Het verdwijnen van Dr. W. 765
Anthonie Donker, Poëziekroniek 769
A.D., De onverstoorbare krantenlezer 777
Kort Bestek 779
Ex Libris 782

Jan Schepens

NOCTURNE XIX

O vreemde nacht, mijn droom zal wijken.
Nu bloeit hij nog over dit land.
Zal ik de dageraad bereiken
Die glinstert aan den overkant?

De zee kent wegen eindeloos.
De vogels boven, en de vissen
Onder de deining rusteloos,
Volgen een lijn zonder vergissen.

'k Moet mij bezinnen, diepe nacht.
Er stijgt muziek op uit de dingen,
Uit al wat rust, uit al wie wacht
Op slaap en op herinneringen.

O bange nacht, mijn droom zal wijken.
Er trilt een angstgolf door mijn hand.
Nu breken weer der dagen dijken
En rolt de nachtzee over 't land.

Zijn wij nog langer hier de meesters?
In ons leeft een barbaarse drang.
De Dood sleurt bomen, struiken, heesters
Door 't wilde kolken van zijn zang.

Waar zijt gij nu die pocht op 't vlees
En op de heerlijkheid der vormen?
Het schoonste lichaam rilt van vrees
En huivert bij 't visioen der stormen.

O zekerheden dag en nacht,
Behoedt geliefden tegen 't sluipen,
Maakt hen immuun met zonnekracht
Voor al wat giftig aan komt kruipen.

Jan Schepens

NOCTURNE XX

O nacht van zwijgen en geheimen,
Verstandhouding van ster tot ster.
De frele maan, in bleek bezwijmen,
Wordt door de wolken bijgestaan.
Verstervend ruisen ginder ver.
De dauw der stilte raakt mij aan.

Er is geen mens op deze lanen
En straten geven zich nu over
Aan de betovering der wanen.
De wind verschuilt zich in het lover.
Alleen de vensters en de deuren
Zijn ongelovig voor 't gebeuren.

Er komt geen kat, geen kar voorbij.
De maatschappij is van geen tel.
De mensen slapen. Een nieuw leven
Maakt zelfs de matte rijweg vrij.
De geest kan ongebonden zweven
In dit schier statisch kosmisch spel.

En geen geluid als dissonant,
Mijn stad hoort aan geen enkel land,
Achter de luiken en gordijnen
Rusten de zorgen en de pijnen.
Al wat vandaag aan morgen bindt,
Slaapt in het lover met de wind.

Hoe wonderlijk, dit onaards leven.
Nog zijn er wolken voor de maan.
Een kuis behagen deed haar beven,
De sterren trokken 't zich niet aan.
Weer heeft een nacht doorheen mijn leven
Een stoet van sterren laten gaan.

Jan Schepens

NOCTURNE XXVII

Het sterrenalfabet, gewijde taal
Van gouden licht uit duisternis ontsprongen,
Geheime tekens door geen mens bedwongen.
En geen ontcijferen wordt mij fataal.

'k Weet niet vanwaar ik kwam, noch waar ik eindig,
De wereld klein, de ruimte zo oneindig,
Lichten en vuren wijken en doen wenken,
O interpunctie voor het zingend denken.

Mij wacht de rust voorbij de laatste grens,
Geen duizeling bedreigt mijn evenwicht,
't Heelal sloot vrede met de stille mens,
De diepe nacht is zwanger van Gods licht.

De sterren bloeien, bloemen op tapijt,
Goudsilben in het lied der eeuwigheid.
Eens komt de dag dat wij hen ook bereiken.
Zal die verovering ons wel verrijken?

Jan Schepens

ONTWAKEN

Laat nu de nacht uit onze roes verdwijnen.
Nog is uw mond als een gesloten roos,
Uw zachte huid in 't bleke morgenschijnen
Behoudt de kleur van dromen argeloos.

Wij zwommen uren in de slaaprivieren,
Beschenen door de sterren en de maan.
De taal van waterplanten en van dieren
Hadden wij zonder inspanning verstaan.

Ik ben met u uit onze droom getreden,
Nu gaan wij weer het land in van de nood;
Maar zaligheid doortrilt nog onze leden,
Want ons geluk is sterker dan de dood.

Pszisko Jacobs

JESZCE POLSKA NIE ZGINELA[1]

Hoe begon mijn kennismaking met Polen? Om een weinig origineel beeld te gebruiken: het begon als een schilderij begint, hier en daar een veeg, een aanzet. Op school leer je zo het een en ander en tijdens de lessen in de economische geschiedenis zullen wel — als bij een schilderij — vegen en aanzetten zijn weggeschrapt, om plaats te maken voor nieuwe eerste vage lijnen en kleuren. Maar wat je op school leert, wordt bijna altijd oninteressant en er blijft weinig van hangen. Daarnaast en daarna las ik ijverig de kranten, hield mij bezig met politieke geschiedenis en ook herinner ik mij mijn opeens felle belangstelling, toen Hitlers troepen Polen overvielen. Maar — om de vergelijking van daarstraks aan te houden — dat was toch weinig meer dan een detail van een veel groter schilderij: Wereldoorlog II.

In Duitsland maakte ik tijdens de oorlog kennis met Poolse mensen, inzonderheid met Poolse meisjes en vrouwen. Zij spraken een werkelijk onverstaanbare taal, lachten veel, gedroegen zich kinderlijk en zongen bijzonder goed, drie-, vierstemmig soms. Ik leerde Babinka van meer nabij kennen, ondanks de halfverhulde dreigementen van sommige Duitsers. En door de vermenselijking van mijn kennismaking met Polen werd ik echt nieuwsgierig. Ik begon de taal te leren en wandelde met Babinka door de straten en parken van Hannover en trachtte naar vaardigheid in — onder meer — de Poolse taal.

Later leerde ik een ander meisje uit Polen kennen en haar ken ik nu al heel wat jaren: zij is mijn vrouw. Aan mijn vrouw heb ik juist in verband met mijn kennis omtrent Polen veel te danken. Ik kreeg van land en volk zelfs een zo duidelijke voorstelling, dat ik erover durfde schrijven in mijn roman „Verdorie".

„Polen, een herboren land" was het eerste boek, dat ik in deze relatie las. Felix Rutten schreef het in 1931.

Zijn, overigens sympathieke, vooringenomenheid maakte mij huiverig voor sommige van zijn conclusies en opvattingen. Bovendien pasten zijn voorstellingen niet bij wat ik van Polen wist, althans meende te weten. Felix trachtte m.i. met te veel nadruk aan te tonen, dat Polen eigenlijk in wezen, in geaardheid niets met Rusland te maken had en dat het een nagenoeg latijns of tenminste een sterk gelatiniseerd land was. En dan schreef hij zo nu en dan een tikje geëxalteerd.

Ik heb natuurlijk meer geschriften gelezen en het mag niet merkwaardig heten, dat ik voor dit land belangstelling heb, gezien het feit, dat ik dag in dag uit een stukje Polen in huis heb. Het „Jeszcze Polska" heb ik meer dan eens gehoord en soms zelfs geprobeerd mee te zingen.

Na jaren was er opeens de mogelijkheid erheen te gaan en er rond te reizen. En ijverig wierp ik mij op de tot dan nog al eens veronachtzaamde bestudering van de taal. Het Pools is een voor ons bijzonder moeilijke taal. Maar een land bezoeken zonder tenminste een weinig in staat te zijn met de mensen te spreken acht ik onzinnig. De taal is toch de drager, de overbrenger van gedachten en gevoelens, van begrippen en stemmingen. M. (Corbridge-) Patkaniowska zegt o.m.: The Polish language has a complicated, yet largely regular grammar, but the pronunciation is consistent and easy". Kan zij gemakkelijk zeggen. En meer betekenis moet men hechten aan haar uitspraak: Polish is a highly inflected language. In ieder geval is Pools wel iets heel anders dan Duits of Engels en met taal„gevoel" komt men niet zo ver. En dit reeds geheel anders zijn van de taal zou er op kunnen duiden, dat ook het volk wel anders is dan bv. het Nederlandse. Waarmede ik overigens niet zou willen poneren, dat de Polen „higly inflected" zijn, noch zou ik dit van de thans Engelse Patkianowska of van mijn eigen vrouw durven zeggen.

II

In Magdeburg wilde ik een Russische soldaat foto-

graferen. Hij hing zo heerlijk onmilitair tegen het stationshek, een boerejongen, die zich kennelijk verveelde. Maar een Duitse legde vol vrees een hand op mijn arm en zei, dat het „strengstens verboten" was. Op de perrons van Berlin Ostbahnhof was een zee van mensen en boven deze zee de windflarden van hun praten, roepen, lachen. De trein naar Warszawa stond gereed. De tweede klas was meer dan vol en wij stapten brutaalweg in een coupé eerste.

De reeds aanwezigen waren voorkomend, hulpvaardig en gul. Zo wij al de sigaretten hadden geaccepteerd, die ons werden aangeboden, zouden wij voortdurend minstens twee sigaretten tegelijkertijd hebben moeten roken. De meesten waren ongeveer twintig jaar niet in het moederland geweest. Ik hoop straks duidelijk te maken, waarom ik hier spreek van „moederland" en niet van „vaderland". Het stukje door de DDR, de controles, het wachten in het grensstation Slubice, dit alles vormde slechts de ouverture tot de erna volgende zabawa[2]. Hoewel aan de grens was verklaard, dat niemand spiritualiën bij zich had, werden al dra allerlei flessen opengemaakt en dronken wij nu eens dit, dan weer dat. Vergeef mij, dat ik niet geheel nauwkeurig meer weet, wat wij dronken, maar ik meen met stelligheid whisky, weinbrand, cognac en korn gezien te hebben. Wij praatten, rookten, zongen, praatten, dronken, aten en praatten. Wij aten haring in tomatensaus, stopten schijven Hollandse kaas in onze monden en zogen op een scherp soort pepermuntjes. En, zoals een ieder, die in een dergelijk soort situatie heeft verkeerd, weet: de taalgrenzen werden steeds vager. Wij vormden een paneuropese gemeenschap, waarin ondanks het gemeenschappelijke Poolse reisdoel de Engelse, Franse, Deense en Hollandse opvattingen sterk vertegenwoordigd waren. Het drinken ging erg vlug, te vlug, want na het afscheid in Poznan — met langdurig handenschudden tussen de mannen en een nadrukkelijke handkus voor de vrouwen — was er een luchtledig, deden moeheid en slaperigheid zich gelden en begon aan enkele zijden de vomatie.

De Polen houden van vaak en lang praten. Dit stel-

de ik vast in de trein op weg erheen en later steeds opnieuw. Het gesprek, de mondelinge overdracht, het converseren, zij zijn van veel groter betekenis dan hier in het Westen, waar de mensen meer van de levensfeiten ervaren door erover te lezen. Bij ons is de krant zeer belangrijk, de radio eveneens en de televisie zal het straks zijn — als berichtgevers dus —, maar in Polen zijn deze media van veel geringer invloed. Er wordt weinig gelezen, ondanks het vrij grote aantal kranten en tijdschriften en de betrekkelijk lage prijs ervan. Dit verbale karakter van het cultuurpatroon geeft ook aan, dat de maatschappelijke ontwikkeling traag verloopt, dat alles, veel meer dan bij ons het geval is, langs de wegen van de tradities gaat. Het met elkaar zitten praten is trouwens verreweg de belangrijkste vorm van sociaal contact, vormt de hoofdbron van vreugde en vermaak. Het verbale sociale contact is sterk persoonlijk van aard en mede hierdoor bijzonder sterk bepaald door sympathieën en antipathieën, dat wil zeggen vrij primitief. In de sociale relatie speelt bij de Polen de objectiviteit een nog geringere rol dan bij ons.

Vanaf Poznan tot aan Warszawa zaten Adam, een van de Engelse Polen, en een inmiddels ingestapte man aan één stuk door te praten en te discuteren. Voorzover ik het gesprek kon volgen, ging het over de verhoudingen in Engeland en in Polen en over de politiek. Zij spraken zonder reserve, hadden meningsverschillen en behielden deze.

Van Warszawa kan ik weinig goeds vertellen, maar eerlijkheidshalve moet ik zeggen, dat wij moe en slaperig waren. De Orbis (Poolse VVV) bleek weinig werkelijk informatief en zeker weinig behulpzaam. En voor de rest schenen de betrokkenen waarschijnlijk over ons te denken als wij veelal over de Amerikanen: die lui hebben geld genoeg. Een hotelprijs van ongeveer vijftig gulden per persoon per 12 uur was echter beslist niet iets, waarmede ons budget rekening had gehouden. Onze stemming daalde. Bovendien bleek onze taxi-chauffeur een soort van runner te zijn. Hij berekende voor een ritje van een kilometer ongeveer

8 gulden. Warszawa stootte ons af: lelijk, kapot, smerig. Wij besloten verder te reizen. Onze trein zou echter eerst enige uren later vertrekken.

De reusachtige culturele wolkenkrabber is reusachtig in vele opzichten, onder meer in lelijkheid: plomp met veel tierelantijnen.

Wij eten czeresnie, een soort van kersen, drinken smietana, zure room, en oranzade. Opvallend is het grote aantal fotografische ateliers. De tentoongestelde foto's zijn zonder uitzondering zwaar geretoucheerd en op smakeloze wijze geromantiseerd. Ik geloof, dat de wens om zich aldus te laten fotograferen voor een deel voorkomt uit het verlangen tenminste op deze wijze uit te stijgen boven de grauwheid van het bestaan. Want de Polen moeten hard werken onder weinig opvrolijkende omstandigheden en tegen een lage beloning.

Hoe anders ziet Warszawa eruit dan de folders ons wijsmaken. Maar, ik herhaal, wij waren moe, slaperig en teleurgesteld. Wij kozen deze stad niet uit als tijdelijke ankerplaats, omdat hij op onze route lag, nee, nee wij hadden gemeend in Warszawa iets te beleven, te ervaren van een deel van de Poolse levensgemeenschap. Vergeet niet, dat Warszawa in menig opzicht een symbool voor ons is, een stad met bijna legendarische klank. En nu: stad en bewoners, zij nodigen ons niet uit, zij prikkelen niet als andere steden en mensen tot nadere kennismaking. De mensen zien er vrij armelijk uit en zij tonen weinig interesse, zijn niet bijzonder levendig. En de straten en huizen, die wij zien, zijn over het algemeen lelijk, onaantrekkelijker nog dan vele van de oude straten en huizen in Duitse steden. Dit „oude" is in dit verband niet historisch bedoeld. Er heerst vooral in de steden een groot gebrek aan woonruimte. Volgens „Problemy, miesiecznik popularnonaukowy" nam van 1949 tot 1958 de bevolking in de steden met ongeveer 50 procent toe, terwijl die van het platteland nagenoeg gelijk bleef. Er werd in deze periode weliswaar in de steden in absolute zin meer gebouwd dan op het land (resp. 1, 2 en 0,8 millioen woningen), maar de steden waren uiteraard in veel

sterkere mate kapot (Warszawa, Wroclaw) dan de dorpen.

Wij lopen over de Jerozlimskie en hopen beter. „Nigdy nie jeszcze do Warszawy (Nooit weer naar Warszawa)", had ik tot de taxi-chauffeur gezegd. Hij had gelachen, ongeïnteresseerd, alleen maar bedacht op ons geld.

Voordat onze trein vertrekt, komen er twee bedelaars in onze coupé. De een lijdt aan een vorm van verlamming, de ander toont ons een smerig open been. Zelfs de afscheidsgroet van deze stad heeft iets afstotends.

Over de rest van deze reis zal ik weinig vertellen. In Czenstochowa is een oponthoud van enige uren. Later, in de vallende schemer, moeten wij van Herby Nowe naar Herby Stare ruim drie kilometer lopen, met al onze bagage wel te verstaan. Wij zijn zo moe, dat wij niet meer moe zijn. In het stationsgebouwtje hangt de zware uitwaseming van tientallen slapende mensen. De nacht is koud, de sigaretten smaken al lang niet meer, deze tocht zal nooit eindigen. Later, weer in de trein, heb ik af en toe hallucinaties van Polen, die een soort van Duits spreken, dat ik volkomen versta. Maar als ik mij opricht en een nieuwe sigaret aanbrand, spreken zij Pools, dat ik onverschillig langs mij heen laat gaan. Wij stappen uit in het donker, er is geen echt station, slechts een verharde strook langs de spoorbaan, midden in de velden[3], en de mist komt op, kondigt een nieuwe morgen aan. Hier en daar klinkt het geblaf van een hond. In de verte klinkt nog eens de sinister-weemoedige fluit van de locomotief. Daar staan wij, met de slaap drukkend op onze nekken, hangend aan onze armen. En toch hebben wij nog kracht genoeg om met de bagage de verdere twee kilometer af te leggen. Het begint te lichten als wij op de houten wand van het huis kloppen. Bijna twee dagen en nachten waren wij onderweg.

Na de hartelijke ontvangst voeren wij opgewonden, koortsachtige gesprekken, alsof wij een beetje dronken zijn.

De eerstvolgende dagen rusten wij uit, binnen op de rustbank, buiten in de schaduw, de geur van rijpend graan en mest van geiten, kippen en schapen om ons heen.

III

In onze coupé zat een oud wijfje, dat zich bekruisigde, toen de trein zich in beweging zette. Dit bekruisigen zag ik later nog vele malen. Haar zoon, een volwassen man, liefkoosde haar meer dan eens en op een manier, die wij alleen van geliefden verwachten. Dit bleek later ook niets uitzonderlijks. En dan was er nog iets opvallends: op elk station zag men de halve trein leegstromen, kinderen en volwassenen, die zich repten naar de tentjes en wagentjes met dranken, de volwassenen zich ook gedragend als kinderen, die onmogelijk konden wachten.

Deze gedragingen — die ik dus in de erna volgende weken in allerlei vormen steeds weer waarnam — typeren in belangrijke mate het Poolse volk. Zij passen volkomen in het patroon, dat ik van dag tot dag scherper zag. Vanzelfsprekend stond op de achtergrond dat wat ik reeds had geweten.

Ten eerste: Polen is een katholiek land.

Ten tweede: er bestaat een bijzonder sterke gevoelsband tussen de moeder en de zoon en ook tussen vader en de dochter.

Ten derde: de Polen verkrijgen èn door de katholieke godsdienst èn door de sterke gebondenheid aan het gezin een kinderlijke instelling tegenover het leven.

Nu zijn kinderlijke mensen bijna steeds sympathiek, al was het alleen maar dat de beschouwer zich eens extra volwassen kan gevoelen. Maar deze zelfde kinderlijke mensen kunnen ook op onaangename wijze kinderlijk zijn. Door de, overigens typisch patriarchale, gezinssituatie worden gevoelens van jalouzie versterkt, zijn sociale relaties steeds sterk doortrokken van en bepaald door sympathie en antipathie, en maar zelden door een objectieve vorm van waardering. Het is met de Polen zo — en dit had ik reeds tijdens de oorlog in

Duitsland vastgesteld —: zij mogen je en dan kun je alles van hen krijgen; zij mogen je niet en dan kunnen zij niets goeds aan je zien. Ik ben mij bewust, dat ik generaliseer, maar als ik spreek over een volk, dan bedoel ik dus dat wat in min of meer uitgesproken vorm geldt voor het merendeel van de mensen.

Dat de binding van de man — als zoon — aan de moeder van beslissende betekenis is voor zijn latere binding aan het land, waar hij werd geboren en waar hij opgroeide, mag als bekend worden verondersteld. En hiermede heb ik dan wel duidelijk gemaakt met wat ik daarstraks opmerkte, namelijk, dat de Poolse mannen terugkeren naar hun moederland, niet naar hun vaderland. De Poolse man keert niet alleen terug naar zijn geboortegrond, maar tegelijkertijd naar zijn — symbolische, geïdealiseerde — mamusia.

Hoewel er in het juni/juli-nummer van Mysl Wolna (o rozum, humanizm i tolerancje) vermeld staat, dat men in Polen 23 kerkgenootschappen kent — met inbegrip van de methodisten, zevendedagsadventisten, mormonen en apostolischen —, moet men wel begrijpen, dat er eigenlijk maar één geloof is, namelijk het rooms-katholieke. En hierin heeft het afwijzende gebaar van de paus in de richting van de nieuwe samenwerking tussen regime en geestelijkheid geen verandering kunnen brengen. Nu moet men zich niet voorstellen, dat de mensen fanatiek in hun geloofsbelijdenis zijn. Dat men er rooms-katholiek is, is voor de betrokkenen niet anders dan vanzelfsprekend. Het is een — althans voorlopig onlosmakelijk — deel van het cultuurpatroon in zijn geheel. Het is psychologisch goed gezien, dat de regering in dit opzicht niet al te krachtig probeert de macht van de kerk te breken. Wat nu weer niet wil zeggen, dat de kerk niet langzamerhand achteruit gedrongen wordt. Maar dit achteruitdringen geschiedt niet al te dictatoriaal en min of meer in het kader van de gehele verandering van het sociaal-economisch leven. De industrialisatie zal in dit opzicht een bijzonder belangrijke rol gaan spelen. Slaagt deze snel genoeg, dan zal door de grote om-

wentelingen in het sociale vlak de ontkerkelijking min of meer automatisch plaats vinden. Maar dit alles kan niet anders dan zeer langzaam verlopen. De meest directe aanval op de kerk en het geloof vindt voorlopig plaats door een bepaalde wijze van concurreren: bv. in de nabijheid van de godshuizen worden Domy Kulturalne[4] gebouwd of ingericht. Daar worden vergaderingen en lezingen gehouden, vertoont men films, zijn allerlei clubs en cursussen en ook komt men er wel gewoon bij elkaar. Een dergelijke wijze van concurrentie kan niet unfair worden genoemd. En nu een merkwaardigheid, die laat zien, dat de kerk — in dit geval de roomskatholieke — toch altijd weer weet, hoe de bakens te verzetten. De kerk, althans een deel van zijn dienaren, begeeft zich op het terrein van de popularisering van de wetenschap en van de toegepaste wetenschap: de techniek. Dit is bij nader beschouwen om meerdere redenen niet zo verwonderlijk: men kent daar een zekere opleiding en scholing; binnen het raam van de kerk heerst thans een wat ruimere bewegingsvrijheid; de wetenschap c.a. vormt een gebied, waarbinnen macht en belangrijke functies te veroveren zijn. Want laten wij toch vooral niet vergeten, dat de wetenschap — zeker in zijn toepassing — de nieuwe religie aan het worden is, als trouwens op vele andere plaatsen in de wereld.

IV

Babcia[5] zat tijdens het begin van ons verblijf in haar huis vaak te bidden, met of zonder rozekrans in haar handen, of in het kleine kerkboek met de grote letters te lezen. Dit gebeurde, ondanks haar tachtig jaar, op kinderlijk-sluwe wijze. Zij wilde niet opvallen, maar wij moesten het toch merken. Wij speelden dit spel enige keren mee, totdat ik op een dag zei, dat het niet nodig was, dat zij voor ons bad. „Dlaczego nie?" vroeg zij verbaasd en voor de vorm een tikje gegeneerd, dat wij het stille bidden hadden bemerkt. Wat moest ik in dit geval zeggen? Mijn antwoord moest kort en duidelijk zijn, niet een zwaarwichtig betoog — dat

ik trouwens in het Pools niet had kunnen voeren. — „Het is niet nodig, Mamusia, wij zijn gelukkig". „Pewno, maar ik bid voor jullie om het ongeluk te verhoeden." En de heldere, slimme ogen in het gerimpelde aardappelgezicht glommen. Wij spraken overigens weinig over het geloof. Wij zijn een keer meegegaan naar de kerk, in een ander dorp op vijf kilometer afstand. In de eerste plaats was ik nieuwsgierig en in de tweede plaats wist ik, dat wij haar met onze kerkgang een machtig groot plezier deden. Niet dat zij dacht, dat wij zouden terugkeren of inkeren tot het geloof, al hoopte zij dit natuurlijk wel. Maar nee, het belangrijkste was voor haar op dat moment te tonen, hoe goed haar dochter het nu had en wat voor een heer en goede man haar ziec — schoonzoon — was. Ik kon trouwens geen kwaad bij haar doen. In jaren was er geen man in huis geweest. Nergens duidelijker dan bij haar heb ik kunnen vaststellen, dat de patriarchale verhoudingen veeleer bestaan en voortduren door de onderworpenheid en de verering van de man door de vrouw dan door machtsverlangen en hardheid van de man. Ik repareerde omheiningen en hekken en de deur van het uit zware eiken balken opgebouwde huis — een blokhut, zou men kunnen zeggen — en ik maakte een verhoging voor de huisdeur. Ik mocht dit doen, zij het niet zonder protest, omdat dit naar haar mening typisch mannewerk was. Maar niet zodra wilde ik ander werk verrichten — als het hakken van brandhout voor de kookhaard —, of mij werd duidelijk gemaakt, dat zoiets niet van pas kwam.

Het bleek mij al gauw, dat zij van plagen hield, niet op geraffineerde wijze, maar om een beetje te prikkelen, al was het maar een ander plotseling kietelen. Wij hebben haar — misschien niet helemaal fijngevoelig — ook wel geplaagd. Zij is lid van de derde Franciscaner orde, een orde voor vrome leken. Alles is voor haar dood geregeld: hemd, pij, kap, kruis, begrafenis, missen en . . . de fotograaf. Want zij is vast van plan ons een foto te laten sturen van haarzelf, opgebaard als Franciscaanse. Dat wij hierop geen prijs stelden, kon zij niet begrijpen. Maar er was nog iets anders. Twee

keer was zij getrouwd, eerst met Racz en na zijn dood met Mis. En nu meende zij, dat zij in de hemel zou samen komen met Mis, met de tweede man dus. „Nie, Mamusia, niet Mis wacht U in de hemel, maar Racz. Mis zit er met zijn eigen, eerste vrouw". Zo had zij het nooit bekeken. Racz moet niet zo'n bijzonder goede man zijn geweest. Hem terug zien en met hem weer samen zijn, na wieki wieków?[6] Dat leek haar helemaal niet. Wij hebben haar min of meer opgebeurd door te zeggen, dat Racz òf niet in de hemel zou zijn òf wel en in dat geval als een beter schepsel. Maar gerust leek zij hierop niet en ik vermoed, dat zij daarna meer dan eens heeft gebeden om haar samen te brengen met Mis. Deze was weliswaar geen toonbeeld van liefde geweest, maar hij had tenminste paarden bezeten en dit betekende, zeker voor de oorlog, een bewijs van voornaamheid.

Met dat al was zij een van de typische vertegenwoordigsters van het Poolse volk. Ondanks haar moeilijk, vaak armelijk en zeer zeker fysiek zwaar leven was zij opgewekt gebleven, levendig, veerkrachtig. Zij was nu gebogen als de heks uit een sprookje, maar verzette nog evenveel werk als een jonge vrouw. En dit betekent dan, dat zij nog steeds — tenminste in onze ogen — mannenwerk verrichtte. De opgewektheid van het Poolse volk komt ons onwerkelijk voor. Wij zouden in dergelijke omstandigheden terneergeslagen raken of met een grimmig gezicht ons erdoorheen bijten. De Polen zijn echter goedlachs, aanvaarden in dit opzicht hun lot — hoe goed past hierbij de godsdienstige visie —. Het wil niet zeggen, dat zij tevreden zijn. Zij weten werkelijk wel, dat zij te hard moeten werken tegen een te geringe beloning. Maar ontevredenheid is bij hen niet synoniem met ongelukkig zijn.

V

Behalve aan Warszawa brachten wij nog bezoeken aan andere plaatsen, die in onze ogen steden zijn: Wroclaw (Breslau) en Czenstochowa. De Polen spreken al van miasto — stad — als er in een plaats markt

wordt gehouden. En nu moet men niet menen, dat dit altijd een markt is, waar vee, landbouwgereedschap, wagens en allerhande huishoudelijke waren worden verhandeld. Er komen vele kleine handelaars, met een mand of met emmers met augurken, kersen en dergelijke. Deze handelswaar wordt veelal moeizaam voortgedragen over een afstand van kilometers. Daar zitten ze dan, meest vrouwen met de typische hoofddoeken, wachtend bij hun koopwaar. Er wordt — zeker nu, waar er nog schaarsheid aan producten heerst — vlot verkocht. En op de weg naar huis ziet men hen dan knielen bij een oude beurs of een gewone lap, waarin zij het ontvangen geld tellen. De ruwe, uitgewerkte handen tellen aandachtig het smerige papiergeld en de aluminium munten, terwijl de mond prevelt, als in een nieuwsoortig gebed.

Van Warszawa vertelde ik reeds iets. Een nauwelijks gunstiger indruk maakte Wroclaw. Ook hier nog veel kapot, nog veel in opbouw, de straten en huizen kleurloos, onaantrekkelijk. Noch de traag voortvloeiende Oder noch de fraai gerestaureerde omgeving van de Rynek kan veel goedmaken. Ook in deze stad de vele kleine eet- en drinkgelegenheden, de vele stalletjes, waar men piwo, oranzade en wino owocowe[7] drinkt en een versierd stukje brood of wat fruit eet. Ik had nog een kort,vreemdsoortig gesprek met een Pool van een jaar of vijftig. Hij sprak mij aan, toen ik een foto wilde maken van twee vrouwen in lange broek, die een grote ladder aansleepten om ramen te gaan zemen. Wij stonden er zeer vormelijk tegenover elkaar, hij mijn fotoapparaat bewonderend en ik trachtend de werking ervan uit te leggen. Hij was kennelijk nieuwsgierig naar berichten over „za granica" — vanover de grens — en ik sprak hierover wel, maar met een zekere terughoudendheid, die niet alleen te verklaren was uit mijn karakter: de man was mij immers wildvreemd. Hij nam na enige tijd afscheid, half een buiging makend en erna knikkend tot aan de hoek van een zijstraat, waar hij verdween, nog even schuchter zwaaiend met een arm. Ik stond nog een ogenblik na te denken, bedacht met enige spijt, dat ik de interessante foto niet meer kon

maken, omdat de vrouwelijke langbroeken waren vertrokken, toen ik opeens werd afgeleid door het losraken van een van mijn schoenzolen. Klapperend als een hengst met een los hoefijzer trok ik verder door de straten. De mensen vertoonden meer dan gewone belangstelling voor mijn pech en menige goede raad werd mij toegeroepen. Dit is niet verwonderlijk als men weet, dat schoeisel in Polen erg duur is. Hiervan was blijkbaar ook de schoenmaker op de hoogte. Wij vonden deze na enig zoeken. Hij berekende tenminste voor het vastspijkeren ongeveer een rijksdaalder. Toch had hij het heel niet druk. Hij zat stil, boeddha-achtig, toen wij kwamen en nam deze houding weer in, toen wij vertrokken, als beseffend, dat zijn schoenmakerschap hem verhief boven de andere stervelingen. Daarna trachtten wij tevergeefs een fles bier te bemachtigen. Bijna hadden wij er een te pakken, maar de Karl Marx-figuur achter de toonbank verklaarde ons, dat wij eerst een fles moesten inleveren. Nadat hij had gezegd, dat het evenmin was toegestaan de fles dadelijk leeg te drinken, strompelden wij door de bijna veertiggradige hitte naar het station en dronken daar onze piwo duze.

Er wordt daar aan alle kanten gerepareerd en gebouwd, zoals trouwens in geheel Polen, maar het is te klein van opzet, zonder grote lijn, meer gericht op het verkrijgen van een direct resultaat. En dan valt op, dat er weinig machines zijn. Ook in het landbouwbedrijf zag ik er weinige. Meer dan eens vroeg ik, waar nu toch de machines waren, waarover ik had gelezen. „Gazeta, gazeta", was meestal het antwoord. „Het staat in de krant". En de Pool gelooft niet sterk in dat wat gedrukt staat. Hij moet het zelf zien of er over horen spreken door iemand, die het heeft gezien.

Czenstochowa, waar wij twee keer verbleven, beviel ons veel beter. Het is een stad zo groot als Haarlem, met industrie, behoorlijke straten in het centrum en alles ziet er, ondanks de betrekkelijke armelijkheid, vriendelijker, levendiger uit dan Warszawa en Wroclaw. Ik dacht aan de beschrijving van Felix Rutten en meende, onwillekeurig, te worden geraakt door een warme, extatische sfeer van geloven en hopen. Het

was een tikje anders. Zeker, ik zag honderden bedevaartgangers over de brede hoofdstraat trekken op weg naar en terug van de Jasna Góra, de kerk op de heuvel. Zij droegen vaandels en palen met linten, zongen liederen ter ere van Maria, Matka Boska, en dromden samen op de perrons van het station. Het waren meest vrouwen en kinderen, zoals veelal bij uitingen, die met het geloof te maken hebben. Ik zag ook vrouwen, die grote houten kruisen kusten of zomaar op de weg devoot knielden of ergens tegen een muur zaten te bidden. Maar voor het overige werd ik sterk herinnerd aan plaatsen als Volendam er een is: een vorm van industrie, waarbij de begeestering verre ten achter blijft. Geen extatische glanzende ogen of opgeheven armen, wel veel oude wijfjes, ijverig biddend. Zelfs een van de geestelijken binnen scheen zo'n oud wijfje maar uit de tijd te vinden: hij duwde haar vrij ruw en zeker achteloos opzij, toen zij voor hem knielde en zijn hand kuste. En dan de vele ofiary — offerblokken — . . . Nee, nee, Felix, of er is daar veel veranderd of je zag het toen door een speciaal geslepen en gekleurde bril.

De buitenwijken kenmerken zich door een uitermate slecht plaveisel. Als het regent, komen overal grote modderplassen, waarin de kinderen lustig heen en weer lopen. Ook hier als op het platteland velen op blote voeten. Schoenen zijn duur. Draag ze dus alleen als het moet. Mamusia liep altijd op blote voeten, behalve als zij naar de kerk moest of op reis. En eigenlijk reisde zij maar één keer per jaar: naar Czenstochowa, naar de Jasna Góra. Dan sliep zij 's nachts buiten tegen een muur, een grote doek om haar schouders, biddend als zij wakker was, nauwelijks etend, als een echte Franciscaanse.

In Czenstochowa verbleven wij bij mensen, die men tot de kleine middenstand mag rekenen.Hier zag ik een woning, die dus niet geheel of voornamelijk functioneel was, zoals op het platteland. Wat ik zag, was ronduit gezegd vreselijk. De gehele aankleding van de woning was ingericht op een vertoon van veel: de wanden waren meer dan vol gehangen, met allerlei

prullaria — naast de platen en tekeningen over heiligen — en ook de tafels en kasten waren overdadig bedekt met op zich zelf al weinig fraaie voorwerpen. Ik zag geen enkel voorwerp, dat opviel door een schone lijn of dat bijzonder was door vorm of kleur. Begrijp mij goed: deze mensen meenden een werkelijk mooie en voorname woning te hebben. Westeuropa 1890 en dan kleinstburgerlijk is de enige korte en juiste definitie voor wat ik zag. Maar een arm volk is vooral geïnteresseerd in kwantiteit. Voor het overige waren de mensen bijna als alle mensen, die wij ontmoetten: gastvrij, gul, nieuwsgierig, graag converserend.

Vanzelfsprekend hebben wij een bezoek gebracht aan de Jasna Góra. Duidelijk is de historie ervan aan de gebouwen af te lezen: een mengsel van vesting, klooster en kerk, met buitenom de statiën van de kruisgang van Jezus, in zeker opzicht indrukwekkend door de realistische uitbeelding. Ook binnen krijgt men in de zijvertrekken een duidelijke kijk op een deel van Polens geschiedenis: de overval van de Hussieten, de belegering van de Zweden in 1655, het verblijf van de vroegere Poolse koningen. Er komen ook nu nog duizenden en duizenden pelgrims heen, maar naar ik hoorde, is het „niet meer als vroeger". Ondanks de veelvuldig geremde maatschappelijke ontwikkeling in en van Polen neemt men ook hier waar, dat de eenvoudige gelovige mens — simpel, kinderlijk, primitief — aan het verdwijnen is. Binnen in de kerk heerst nog de stilte van alle kerken, van de heilige oorden, met de missen, de zegeningen van voorwerpen en met de ofiary, maar daarbuiten sleurt de verbazingwekkend snelle ontwikkeling van de samenleving de mensen voort, of goed of kwaad, niemand weet dit nog, maar het is „niet meer als vroeger." Tot onze begeleidster zei ik, dat ik het interieur te mooi vond. Ik bedoelde dit letterlijk, want de veelheid van op zichzelf relatief schone voorwerpen werkt, althans op mij, verwarrend, afleidend. Twee of drie goede schilderijen in een flinke kamer kunnen nog ontroeren, maar twintig of dertig in datzelfde vertrek werken storend, benauwend. En dan, als in de meeste rooms-katholieke godshuizen,

wordt er te zeer gestreefd naar het overweldigen en het neerdrukken van de bezoeker: hier heerst God en jij bent zijn kleine, onbelangrijke dienaar. Dit alleen wekte reeds mijn verzet, zo dit niet reeds zou zijn gebeurd door de uitstalling van de wonderen, die zijn geschied, het bedrijfsmatige bedelen van de priesters, en de kraampjes aan de voet van de heuvel. En mij is nog iets opgevallen: toen het droog en warm was waren er opvallend meer bezoekers dan toen het regende. De kruisgang van Jezus bekeken wij tijdens een plensbui met ons drieën, de overige bezoekers — gelovigen of niet — waren naar binnen gevlucht of zochten een schuilplaats beneden in de stad. Volgens mij is dit symptomatisch voor de betekenis van de kerk. De belangstelling neemt af, de grote invloed, waarover Rutten indertijd schreef, is aan het tanen. En kom mij nu niet aan met de opmerking, dat het regime de kerk onderdrukt. De onderdrukking is onmiskenbaar aanwezig, maar het staat een ieder vrij de godsdienstige plaatsen te bezoeken.

VI

Ik heb in Polen vrij veel literatuur gekocht. Het aantal kranten en tijdschriften is verbazingwekkend groot. Behalve de, laat ons zeggen, gewone dag- en weekbladen, die ik mij aanschafte, waren er ook aankopen, die mij echt verheugden — en nog verheugen —, omdat zij een goede kijk geven op dat wat thans cultureel aan de gang is in Polen. Het duidelijkste beeld verkrijgt men wel, geloof ik, bij bestudering van „Zycie literackie" en „Nowa kultura", twee weekbladen. De „Pamietnik literackie", een tijdschrift, dat per kwartaal verschijnt, is in zijn historische en critische beschouwingen wel wat te academisch — en dus teruggetrokken, gereserveerd — van karakter om van het huidige culturele beeld iets te kunnen onthullen. In de twee genoemde weekbladen, die men overigens goed moet lezen, onderkent men wel het duidelijkst de culturele stroom, ook al is dit nog al eens een onderstroom door de vervormende politiek-maatschappe-

lijke aspecten, die er in tot uiting komen. In ieder geval is de atmosfeer heel wat zuiverder dan enige jaren geleden. „Problemy", een populair-wetenschappelijk blad, noemde ik reeds, zo ook „Misl wolna", en van deze beide kan men zeggen, dat zij niet „onder de maat" zijn. Van veel minder gehalte is „Fakty i misli", een veertiendaags huiselijk-atheïstisch blad.

Het heeft mij enige moeite gekost — die ik mij graag getroostte — om werk van moderne Poolse dichters te vinden. Maar wat ik vond, was de moeite waard. Een bespreking ervan kan misschien een volgend maal plaats vinden. Het zijn vier bundeltjes: „Wioze swój czas na osle" van de Engelse Pool Jerzy S. Sito (geb. 1934), „Niepogoda" van Józef Ratajczak, „Formy" van Tadeusz Rózewicz en „Bruzdy Boskich Plugów", godsdienstige gedichten, van Rymkiewicz. Vooral de bundel van Sito acht ik iets bijzonders.

De dagbladen kenmerken zich door een zich houden aan de algemeen maatschappelijke en officiële tendenz, maar dit is ons niet geheel vreemd: de meeste dagbladen in ons land doen hetzelfde, zij het met lichte variaties hier en daar. Er is vanzelfsprekend een groot en belangrijk verschil met wat wij kennen: de politieke oppositie komt niet echt, ook niet in het kleine, aan het woord.

In verband met mijn aanschaffingen nog iets veelbetekenends. Ik was in een winkel, greep links en rechts naar bladen en tijdschriften. Er gebeurde iets vreemds. Ik wilde ook een tijdschrift kopen van de communistische die-hards. De verkoper raadde mij dit niet af, maar hij liet duidelijk blijken, dat het onmogelijk iets kon zijn, dat mij interesseerde. Waardoor ik juist dat tijdschrift wilde hebben. Toen ik naderhand het leeswerk nog eens bekeek, zag ik, dat het bewuste tijdschrift er niet bij was: de verkoper was dus toch in zijn opzet geslaagd. Ik heb er even om moeten lachen — nadat ik had vastgesteld, dat ik het ook niet had betaald —. Hij was een oudere man en stond blijkbaar niet aan de zijde van de huidige machthebbers. Bij de aanschaf van de bundels van moderne dichters vond iets dergelijks plaats. Men stelde er duidelijk geen prijs

op, dat ik die kocht. Het geduld was echter aan mijn kant en dus slaagde ik. De verkoopsters waren jonge meisje, misschien wel sterk sympathiserend met het huidige regime en dus tegen de al-te-nieuw-culturelen. Zo ziet men, dat het simpele kopen van tijdschriften en boeken een scherp beeld kan geven van wat er in het land gaande is.

VII

Geiten zijn geen prettige dieren. Zij kunnen op de onverwachtste ogenblikken naar je stoten. Maar ik vind het prettig ze aan de ketting naar of van het land te brengen. Het maakt mij deelgenoot van het leven der mensen hier. Het door mij bijeengezochte onkruid en de afgerukte boomtakken — de eikeboom voor de deur heeft genoeg takken en bladeren — werken zij knabberend en vreemd slikkend naar binnen. De kloek wordt iedermaal met een touw vastgebonden, zodat zij weliswaar heen en weer kan stappen maar geen zwerftocht kan ondernemen met de kurczatka, de kuikens. Wat de kuikens betreft, er is iets merkwaardigs. Ieder in het dorp heeft ze en enige malen per dag worden zij gevoerd. Dan klinkt een typische roep en de beestjes komen aangerend. De oudere kippen komen ook — het is immers de roep uit hun jeugd —, maar deze worden verjaagd. En de gehele dag hoor je dat geroep, nu eens hier, dan weer daar. Geiten, kippen, ganzen, koeien — aan kettingen gehoed —, paarden, de kleine lelijke honden, zij vormen al honderden jaren het medebepalend levensritme. Zij moeten gevoed en beschut worden. De gewassen zijn nog nadrukkelijker bepalend voor dat ritme, omdat zij afhankelijker, onbewegelijker zijn.

Hoe heerlijk is het vanuit de stad hierheen weer terug te komen, de kersensoep weer te eten en het zelfgemaakte bier te drinken. En dan 's avonds, bij de olielamp, te luisteren naar de gesprekken, te zien, hoe Babcia met een vies gezicht de goedkope wijn drinkt, te luisteren naar haar harde, gebarsten stem bij het zingen van de eenvoudige liedjes, over liefde en dood.

Zelfs de vliegen, die ons 's morgens wekken met hun gekriebel en die wij vervloeken en met welbehagen doodslaan met de klapka, zelfs die verdomde vliegen passen bij dit leven. Het vliegenmeppen heeft iets ritueels — hoelang houden zij de mens reeds gezelschap? — en behoort tot de dagelijkse vermakelijkheden, al was het maar om zekere gevoelens van agressie te kunnen bevredigen. Want geloof nu niet, dat deze mensen een complex-vrij natuurvolk vormen.

Wat ik in opvoedkundig opzicht waarnam, heeft mij soms geschokt. Zij houden van hun kinderen, maar de liefde heeft nog niets van het primitieve verloren. Op dit ogenblik omhelzen en knuffelen zij de kinderen en storten een stroom van liefdelijke verkleinwoorden over hen uit — de Poolse taal is in dit opzicht zeer rijk —, en even later volgt een keten van vloeken en verwensingen — ook in dit opzicht is de Poolse taal zeer rijk — en wordt er gedreigd met dood en verdoemenis. De kinderen zijn als jonge honden, staan bij een negatieve gevoelsuiting op veilige afstand, de hoofden een beetje scheef, luisterend niet naar de woorden in de eerste plaats maar naar de klanken, om te kunnen beoordelen wanneer het veilig is weer naderbij te komen. De kinderen zijn bijzonder ongezeggelijk. Zij zijn altijd aanwezig, nieuwsgierig, soms direct de aandacht trekkend, maar meestal oplettend, afwachtend. Wanneer men zegt: na spacer — smeer 'm — doen zij enige stappen en wachten opnieuw af. Overal zijn zij, of het nu ochtend of avond is. Zij gaan laat naar bed en zijn vroeg op, maken hierdoor vaak langere dagen dan de volwassenen. Een eigen omgeving bezitten zij nog minder dan onze kinderen. Zij leven bijna uitsluitend in de sfeer van de ouderen. Deze is enerzijds kinderlijk genoeg, maar de ernst overweegt. Bijna automatisch gaan de kinderen meewerken. De arbeid stempelt hen tot volwassen, tot volwaardig. En juist deze sterke gebondenheid aan de volwassenen en het leven van dezen, fysiek en psychisch en materiëel, is de grootste veroorzaker van storingen in het proces naar geestelijk volwassen worden; men stijgt boven de emotionele gebondenheid nooit uit.

De genoegens van de mensen zijn niet geraffineerd van karakter, wel gecompliceerd door de her en der trekkende emoties, gevoelens van sympathie en antipathie. Een dansfeestje is een bijzonderheid. Man, vrouw, kinderen en honden zijn aanwezig. Men danst er urenlang, de ouderen soms naar middeleeuwse trant met de traditionele handkussen voor en na de dans, de jongeren bedacht op vrijerij en het verwekken en meemaken van jaloerse uitbarstingen. Ieder heeft plezier. Er wordt hier en daar zwaar gedronken, de scherpe wódka, die men wegspoelt met bier en oranzade, en de jongens van vijftien, zestien stappen later op de avond nadrukkelijk mannelijk dronken rond. Een matig bezet orkest speelt eenvoudige wijsjes — minder polka's dan men zou denken —, waarop het gemakkelijk dansen is. En de dansers roepen na elke dans steevast: za malo — te weinig —.

Ook het geslachtsleven van de puber mondt vrijwel direct uit in de wereld van volwassenen. Het begint vroeg, voorbehoedsmiddelen kent men niet, wel de abortus, en dus wordt er vroeg getrouwd. Van voorlichting in de moderne zin van het woord is nog maar in bescheiden mate sprake. De ouders zelf zijn in onze ogen omtrent de problematiek beslist onmondig. Zij zien zelfs geen problemen of menen, dat het leven nu eenmaal niet anders is. Zij weten niets en zijn dom gehouden. Pas in de laatste jaren is er een beweging aan het ontstaan, die met soortgelijke bewegingen hier in het westen kunnen worden vergeleken.

Merkwaardig dus deze vage scheidslijn tussen generaties: de kinderen zijn als volwassenen, de volwassenen als kinderen, allen in een ietwat groteske vorm.

Doordat mijn verblijf op het platteland langer van duur was dan dat in de steden, weet ik van eerstgenoemde uit eigen ervaring meer af. Ik heb echter voldoende materiaal gelezen en in voldoende mate contact gehad met relaties in de steden om te kunnen zeggen, dat er over het geheel weinig verschil bestaat tussen de beide levenssferen.

VIII

Evujna rent weer achter het kleinste kuiken aan. Babcia maakt hierover minstens zoveel lawaai als de kloek. „Duivelin, laat dat! Wil je luisteren? Wacht, ik grijp een stok. Luister je niet? Ciocia zal je slaan en Wujek[8] gaat meteen terug naar Holland, omdat je dat kuikentje wil doodmaken. Duivelskind!" Maar Evujna rent onbekommerd verder, heeft tenslotte het kleinste kuiken te pakken en draaft dwars over het grasveld naar het hek. Babcia recht een ogenblik haar rug en zwaait met haar rechter vuist, een gebaar even machteloos als de bedreigingen het waren. „Zij is een wilde", mompelt Babcia en gaat het huis binnen.

Evujna heeft intussen het kuikentje laten gaan, staat opeens als een volwassene bij de tobbe op het krukje en spoelt en wrijft, dat men zou geloven, dat zij al jaren zulk werk verricht. Men zou bijna vergeten, dat zij niet veel ouder is dan drie jaar. Alle kledingstukken, die zij buiten maar kan vinden, en de vele lappen, die drogen op het houten hek, krijgen hun bad. schrobbering en worden dan druipend te drogen gehangen. Zij is ijverig en gespannen bezig, nog in staat zich onbeperkt te geven aan een werkzaamheid, die zij weliswaar niet begrijpt, maar die Babcia en Ciocia en allemaal belangrijk vinden. Bovendien is het een bijzonder prettige bezigheid. Eerst zijn de lappen licht en droog. In het water worden zij vreemd, soepel en zwaar. En dan, buiten het water, geven zij straaltjes en druppels, die op je voeten en in het stof vallen. Maar zij is nog niet klaar, wanneer Babcia weer onder de kastanje bij de deur staat en schreeuwt en dreigt als doorstraks. Babcia — eigenlijk Stara Babcia — komt dichterbij en dan rent Evujna weg als een jonge hond, zonder om te zien. Zij verdwijnt achter de met stro en hooi bedekte geitestal.

Babcia haalt de grote bijl en begint bij de houtstapel brandhout te maken voor het koken van het middageten. Enige keren verschijnt Evujna's hoofd om de hoek van de stal, speurend of uit haar paradijs de storende engel reeds is verdwenen. De oude engel met de

gebogen rug zonder vleugels sloft tenslotte met een bundeltje hout onder de arm naar binnen. Onmiddellijk glipt Evujna te voorschijn en staat in het felle zonlicht. Duidelijk zichtbaar is, dat zij haar zojuist uitgetrokken broek niet heeft teruggebracht op de oorspronkelijk toegedachte plaats. Het is overigens heel niet ongewoon ergens op het land of in de moestuin een broek van haar te vinden.

En nu ontwaakt in mij de duivel, die Babcia meent overal en altijd waar te nemen. „Evujna", zeg ik, „vind je het niet erg warm?" Zij kijkt mij aan, niet vertrouwelijk, niettemin onbevreesd, hoewel zij uit ervaring weet, dat ik veel harder kan lopen dan Babcia, zelfs harder dan ciocia Jirka. „Bardzo cieplo", zegt zij. En ik vervolg: „Wujek heeft het ook erg warm. Kijk, wat ik doe". Ik trek mijn overhemd en hemd uit en voel de hete zon op mijn rug en schouders. Deze hitte moet iemand wel duivels maken. Evujna begrijpt dadelijk wat ik bedoel. In enkele seconden verdwijnen jurkje en hemd over haar hoofd en liggen dan als een versmade, vergeten cocon in het gras, terwijl zij als een vlinder over het gras scheert, zonnedronken, bewegingsdronken. Zij rent heen en weer, half juichend, half zingend, staat opeens stil, springt op en neer. Zij is nu het duivelskind, waarvoor Babcia haar houdt. En ik lach, niet te luid — hoewel Evujna luidruchtig genoeg is, zodat mijn lachen niet zou opvallen — en ben een beetje ontroerd: zoveel energie, zoveel nog ongebonden kracht en bewegingsdrift, dit tezamen met de snel wisselende vlekken van zon en schaduw op haar huid, het is om opnieuw of nog steeds te geloven in de onoverschatbare mogelijkheden van de mens als soort.

Wanneer Babcia verschijnt — zij verschijnt altijd —, weet deze van verbazing niets te zeggen. Evujna is helaas niet tactisch genoeg om mij buiten schot te houden. „Wujek! Wujek!" roept zij. Of misschien is het juist uit tactische overwegingen, dat de kleine nu roepend en juichend om mij heen danst, want Babcia lacht zo'n beetje, zegt natuurlijk duivelskind, maar weet dan niet beter te doen dan naar binnen te gaan,

verder werken aan de middagpot. Haar houding is een voor mij wat pijnlijke triomf. Haar houding is een tribuut aan mij, als gast en als man, een tribuut, dat ik niet op de juiste waarde weet te schatten. Of misschien maar al te goed op de juiste waarde.

IX

Chruszczow was juist vertrokken, toen wij in Czenstochowa aankwamen. Dat was jammer voor hem, want ik had graag een foto van hem gemaakt. Hij waardeert het zo, dat men hem fotografeert, filmt en interviewt. Maar in de Dziennik Zachodni zag ik een heel goede foto van hem, met een paard, het paard groot, Chruszczow klein, in zijn kleinheid breed lachend.

De Russische czaren hebben indertijd meermalen getracht de westerse cultuur te enten op de Russische samenleving. Het succes van hun pogen was nooit groot. De huidige heersers zijn, psychologisch beschouwd, met meer zin voor de realiteit te werk gegaan: niet trachten Rusland tot een westers land te maken, doch aansluiten bij de begripswereld van de onderdanen en intussen trachten op technisch gebied de anderen in te halen. Rusland is dus nooit een westers land geweest. Met Polen ligt het enigszins anders. Daar bleef het verlangen naar contact met het westen door de eeuwen heen levendig. Echter — en dit is van het grootste belang — het was een verlangen, dat leefde in een betrekkelijk dunne laag van de bevolking. Deze laag wordt met een duur woord wel de intelligentsia genoemd. Eerst in de laatste tientallen jaren is een groeiende belangstelling voor het westen bij de gehele bevolking waar te nemen. Deze belangstelling heeft twee oorzaken: de bestaande en toenemende afkeer van Rusland, de zogenaamde erfvijand, en de ervaring — hoe pijnlijk vaak verworven — dat men in het westen er beter van leeft. Maar noch het een noch het ander heeft te maken met een overeenkomstige instelling tegenover het leven, met een gelijksoortig — laat staan gelijkvormig — cultuurpatroon.

De maatschappelijke ontwikkeling van Polen is vertraagd door factoren, die bekend geacht mogen worden. Zij worden duidelijk zichtbaar bij een beschouwing van de verre en nabije historie. In en door de vertraagde ontwikkeling van de Poolse samenleving was er nooit een arbeidersbeweging, zoals wij deze hier kenden en kennen. Er is vanzelfsprekend een arbeidersbeweging, maar deze heeft geen traditie, die ook maar vergelijkbaar is met de westerse. De Poolse arbeidersbeweging heeft hierdoor ook minder last van een historisch gegroeid verleden. De enige echte tradities liggen — op dit moment nog — besloten in de wereld van de kleine katholieke boer. Deze tradities kunnen slechts wijken voor de moderne industrialisatie. Maar dit riekt naar een prognose. Ik wil slechts wijzen op de omstandigheid, dat Polen weliswaar al een oud volk is, maar in ontwikkeling nog jong, met vele mogelijkheden, ook voor de betrekkelijk naaste toekomst.

Het bewind van Gomulka heeft de mensen verward: hij is een Pool, hij is geen Rus of Duitser. Het heeft hun welhaast automatische weerstand tegen het regime verzwakt. En het moet gezegd: het regime zelf is ook gewijzigd, zij het in mindere mate dan velen hadden gehoopt.

X

Tot slot nog iets over de materiële levensvoorwaarden. Het is niet eenvoudig een vergelijking te trekken met de onze. Ten eerste is de wisselkoers misleidend; een zloty kost ongeveer zestien cent, maar een waardering van de helft hiervan, dus acht cent, is reëler. Ik heb vele prijzen horen noemen en gezien, weet wat de mensen over het algemeen verdienen en wat zij hiervoor moeten presteren. Ik zou met cijfers kunnen goochelen, maar laat dit liever over aan de statistici. De duidelijkste vergelijking verkrijgt men door alles uit te drukken in arbeidstijd, zowel voor de goederen hier als daar. Maar het is niet voldoende, want wat hier als onontbeerlijk geldt, is het daar nog niet en — in mindere mate — ook omgekeerd. Mijn indruk, die

ik dus zou kunnen staven met bewijzen in cijfervorm, is, dat de Polen veel harder moeten werken dan wij tegen een veel geringere beloning. Ik weet echter ook, dat zij het veel beter hebben dan vroeger. Ik ben er van overtuigd, dat, zo land en volk eens een periode van enige tientallen jaren van rustige ontwikkeling zouden kunnen doormaken, de economische verschillen tussen daar en hier geheel zouden verdwijnen, hierbij gerekend, dat in die tijd de ontwikkeling bij ons ook in stijgende lijn zou plaats vinden.

XI

En dan werkelijk tot slot. Ik heb niet alleen de Polen leren waarderen. Ik heb ook geleerd hen te bewonderen. En als Hollander — op dit punt ben ik een akelig echte — kan ik met al mijn nuchterheid en critische zin vanzelfsprekend niet zeggen: ik houd van het Poolse volk. Maar ik zou eigenlijk niet weten, hoe ik het anders en beter zou moeten uitdrukken.

1 „Jeszcze Polska nie zginela" („Nog is Polen niet verloren"), is de beginregel van het Poolse volkslied. De woorden zijn van Józef Wybicki. De componist is niet bekend.
2 zabawa – pretje, uitje, fuif
3 Polen komt van pole – velden
4 Cultuurhuizen
5 Babka – grootmoeder. Babcia – grootmoedertje, een verkleiningsvorm van babka dus. De Poolse taal kent vele verkleiningsvormen („Diminutives are extensively used in Polish to imply a degree of endearment, of warmer or affectionate attitude on the part of the speaker")
6 in alle eeuwigheid
7 piwo – bier; oranzade – soort limonade; wino owocowe – vruchtenwijn
8 ciocia – tantetje; wujek – oompje

ik wilde denken
hardop denk ik in een ander
en dan zeggen
dat zei ik

de ander denkt
en ik zeg gekke dingen
ik wilde dat het anders was
denk ik
en zie
het blijft hetzelfde

het hing ongrijpbaar tussen ons
tussen ik en wereld
het nevenverschijnsel wereld-ik
was als in een gradenboog verankerd
in een zielig mens

mijn adem is een angstig zijn
mijn slaap is tijdeloosheid
een blij begrijpen van de mineralen
was de enige bevrijding
en hing ongrijpbaar tussen ons

Jacques Dewaele

Uit de Amerikaanse sfeer

ZE SCHIEPEN HUN SCHOLEN NAAR HUN EVENBEELD

Amerika, land van overvloed en verkwisting! In de scholen wordt electrisch licht verkwist, papier in de bureau's, boeken die alle vijf jaar vernieuwd worden, woordenboeken en encyclopedies die regelmatig eveneens moeten vernietigd worden, voedsel dat door de leerlingen maar half opgegeten en dus weggeworpen wordt. En eindelijk een macht aan machines van allerlei soort, aan bureaucratisch personeel en een reeks gebouwen waarvan de luxe alle verbeelding te boven gaat.

In een woord, materieel is er niets dat in gebreke blijft, uitgenomen misschien dat er teveel van alles is, maar als ze 't kunnen betalen, is alles O.K.

Wat spijtig is, is dat het essentiële, zoals kleine klassen, dus meer leraars, en vooral ernstiger studie, eerder in de wind geslagen wordt. Niet dat de ouders of de universiteit de scholen als iets minderwaardigs beschouwen, ver van daar, maar zelfs integendeel, omdat ze zich met de scholen teveel bezig houden. In een paar woorden uitgedrukt, heeft men de impressie dat de school ontsnapt is aan de opvoeders, aan de leraars, t.t.z. aan de mensen die weten wat en hoe; in plaats daarvan hebben de ouders en de universiteitsprofessoren, en zelfs de kinderen zich meester gemaakt van de scholen. Dat is een gevaarlijk speelgoed in handen van amateurs, zoals dynamiet eveneens in onbevoegde handen een gevaarlijk goedje is.

Het Amerikaanse onderwijs, dat is tegenwoordig een soort Sputnik die aan het gezag van zijn uitvinders en bouwers ontsnapt is, een soort Sputnik die geen zwaartekracht meer gevoelt, en zalig zweeft in de interplanetaire ruimten, in de eindeloosheid van tijd en ijlte. Als de Sputnik ergens toevallig langs een planeet voorbij-

vliegt, wijkt hij even af van zijn koers, onder invloed van de aantrekkingskracht van die planeet. Wel zo is het ook met de scholen: geen principes, geen standvastige waarden, geen basiswetten, geen ervaring houden de ongedisciplineerde vluchteling nog vast. Hij wordt voortgestuwd door allerlei kleine groepjes die hun doel willen bereiken door middel van de school. De psychologen en sociologen en opvoedingsspecialisten moeten absoluut een onderwerp vinden voor hun thesis, en beginnen dus dadelijk te experimenteren, met tests, hervormingen, de gekste proeven, die natuurlijk altijd slagen. De school is hun terrein, waar ze op de experimenteringsratten, de leerlingen namelijk, straffeloos alles mogen proberen. De mensen die in de Faculteit of, om de juiste term te gebruiken, in de „College" van Opvoeding zitten, op de Universiteit, zijn hier in Amerika dikwijls mensen die in iets anders niet erg schitteren. Deze „College" is dus de gemakkelijkste om zich te onderscheiden en om doctoraten te bekomen. Het ergste is dat die professionele opvoeders in feite nooit opgevoed hebben, en dolgaarne spelen met statistieken, cijfertjes, curven, standardisering. Ze staan niet zeer hoog in aanzien bij de andere faculteiten, maar in de scholen is hun invloed echt. Waarom hebben ze zich zo'n prestige verworven? Waarschijnlijk omdat ze een zeer ontwikkeld idee hebben hoe ze de „Public Relations" moeten gebruiken, en ten slotte op psychologisch terrein de argumenten kunnen vinden die op buitenstaander een effect maken. Zo zullen ze, om hun standpunten te verdedigen gebruik maken van hun gespecialiseerde tijdschriften, maar nog meer van de algemene tijdschriften zoals „Look", „Post", „Good Housekeeping" en nog veel andere. Iedereen leest die bladen die op millioenen exemplaren gedrukt worden en overal binnendringen in de huizen. Vervolgens gebruiken ze met veel verstand van zaken bepaalde termen die geladen zijn met emotionele waarde: de school is een basis voor het aanleren van „democratie"; in de school leert men de kinderen „gelukkig" zijn; weg met „autoritaire" handelswijzen; de school moet het grootste belang hechten aan het „samenwerken" van de

leerlingen, aan een goede geest; de vakken op zichzelf zijn van geen belang. Daarbij houden ze heel behendig de gek met karikaturen van professoren uit de oude tijd die verboden aan de leerlingen van te bewegen, te spreken, te antwoorden, die enggeestig waren en stupied optraden. Zo sijpelden die principes binnen. Van „initiatief" voor de leerlingen komt het tot een toestand waar de leerling in al zijn onwetendheid zélf zijn programma opstelt en het zichzelf gemakkelijk maakt. De ouders vinden het over 't algemeen goed dat het kind zoveel verantwoordelijkheid kan en wil opnemen. Daar het lekenpubliek in de „schoolboards", of directiecomité's der scholen, onder de invloed staan van de nieuwe opvoedingstheorieën, duurt het niet lang vooraleer de theorie der universitaire opvoeders practisch toegang gevonden heeft in alle scholen, uitgenomen, eigenaardig genoeg, in de vrije of katholieke scholen, waar het systeem helemaal gelijk het Europeaanse is en het onderwijs waardevol schijnt te zijn.

Spartelend in een business-wereld

De psychologen en de „geleerden" zijn echter niet de enigen die een rechtstreekse invloed uitoefenen op de scholen. De handelaars, bankiers, publiciteitsagenten, kortom de „Big Business", heeft misschien nog het meest van al in de pap te brokken. Men moet eerst goed begrijpen in hoever (en 't gaat ver!) Amerika een handelsmogendheid is. Deze beschaving is er een in het leven geroepen en gehouden door fabricatie van producten, opdrijven van de consumptie, beïnvloeden van de verbruiker door alle moderne middelen. De mensen zijn in de ogen van deze bedrijfsleiders geen mensen meer, maar verbruikers. De kinderen zijn geen kinderen, maar interessante elementen die de zingende „commercials" van radio en televisie herhalen en herzingen in bijzijn van hun ouders, en bijgevolg rechtstreeks hun invloed laten voelen op de regeling van het familiebudget. Eindelijk zijn de „kids" potentiële verbruikers die men nu al moet trainen opdat ze, wanneer ze financieel onafhankelijk zullen zijn, zich als flink verterende, onverzadigbare verbruikers zouden ge-

dragen.

Als deze publiciteitsagenten en adverteringsspecialisten meesters zijn in het beïnvloeden van de mensen als verbruikers, zijn ze bekleed met alle kwaliteiten om op schoolgebied ook hun stempel te drukken. Lang zal het dus niet duren vooraleer gans het schoolsysteem doordrenkt is van business-principes: zo moeten de jongens en meisjes op school zaken leren die onmiddellijk van nut moeten zijn. Hun lessen in Engels zijn dus alleen maar verdedigbaar voor zover ze behoorlijke handelsbrieven leren schrijven. En vooruit, alle boeken zullen over handel, over handelsbrieven en dergelijke handelen, zelfs voor kinderen van 12 jaar. Literatuur is het laatste waarom men zich bekommert. Later zullen dan tal van cursussen als „Advertentie", „Publiciteit", „Distributie van marktproducten", „Televisie en handel" en allerlei specialiteiten van dien aard gegeven worden. Reden: men wil dat de jongeren „marketable competences" hebben, t.t.z. kwaliteiten die op de markt kunnen verkocht worden. Een bredere achtergrond, een culturele basis, een verwerven van een gevoel voor waarden en schoonheid, een aanleren van iets dat eens niet „nuttig" is op staanden voet, ziedaar allemaal zaken die men in Amerika niet doet. De business-wereld is immers haastig en wil geen tijd verliezen met prutswerk. En ze herhalen dag in dag uit dat de handel het ding is dat Amerika groot en machtig gemaakt heeft, en het bijgevolg de traditie, de grote Amerikaanse traditie moet voortgezet worden wil men morgen in een nog sterker en dynamischer Amerika staan.

Met anderen woorden, de beschaving in de Verenigde Staten is uitsluitend economisch, en zal zo blijven omdat ze practisch geen gelegenheid heeft om anders te worden. De jeugd immers wordt te vroeg geëndoctrineerd in deze materialistische waarden om zelfs te weten wat ze mist. Geld is alles; geld is zelfs geluk; en als zoveel mensen voelen dat ze niet gelukkig zijn, vragen ze zich af waarom, hoe, waar. Maar hoe zouden ze 't kunnen weten?

De gulden eeuw der comité's

Een gestandardiseerde maatschappij zoals de Amerikaanse heeft als grootste vijand het individu. Men houdt hier niet van mensen die veel lezen, veel naar muziek luisteren, persoonlijk denken en onafhankelijk zijn. O neen. Zo'n mensen zijn verdacht, en kennen in Amerika geen succes. Integendeel, men moet dociel, gewillig, meegaande, gemakkelijk zijn in de omgang. Men moet in groep denken, in groep reizen, in groep beslissen. Dat is „democratie". Velen voelen dat aan als een zware tyrannie, en vinden dat het comité-systeem vermoeiend is, vervlakkend, een gevaar vertegenwoordigt voor het creatief denken. Maar ze kunnen er niets tegen doen, of ze spelen hun plaats, of tenminste hun promotie kwijt: ze zouden als „autoritair", gevaarlijk, ondemocratisch, intellectueel beschouwd worden, en er bestaat geen ergere ramp dan deze. Welnu, ook op dit gebied moet de school een actieve rol spelen. De school moet „ajusteren", moet maken dat de kinderen onderling en de kinderen met het leraarskorps goed over de baan kunnen. Vandaar het reusachtig belang in de school gehecht aan discussie, comitè's, „group dynamics", wederzijdse kritiek en analyse. In deze sessies is het kind een deel van de groep. Zo wordt het gewoon gemaakt aan samenwerking in groepsverband. Hier wederom is de invloed van de handelswereld en de commercieel-gerichte maatschappij decisief in de oriëntatie van de Amerikaanse scholen.

Propaganda voor democratie

Maar er is nog een groep die hier veel te zeggen heeft: de militairen namelijk en de patriotten. Voordien, t.t.z. vóór Wereldoorlog II hadden ze niet al te veel crediet in Amerika. Maar sindsdien is alles wederom veranderd. De Universiteiten werken mee aan opzoekingen ten voordele van het leger of de luchtmacht, en gaan ermee akkoord hun laboratoria met geheime projecten door het leger te laten bewaken, en de uitvindingen voor zichzelf te houden, in contradictie met de oude idealen der universiteiten die alleen nog bestaan in hun lijfspreuken en blasoenmotto's zoals „Lux

et Veritas" en andere. Deze militaire milieus zullen dus eisen dat betrouwenswaardige staatsburgers geproduceerd worden in de scholen. En als het gebeurt zoals in Korea, dat de Chinezen „brainwashing" toepassen op Amerikaanse gevangenen, en er inderdaad in slagen om van een hele massa soldaten overtuigde communisten te maken, dan is er paniek in de milieus der militairen. Ze denken dat de scholen verantwoordelijk zijn: de kinderen zijn niet voldoende „geëndoctrineerd" geworden in de weldaden van de democratie. Vooruit dus, en daar komen op het programma een reeks verplichte vakken van de laatste jaren van High School, met als titel: „U.S. Government", „U.S. History", „How to be a Citizen", enz. . . ., en daarin wordt dikwijls met enig fanatisme en soms gebrek aan objectiviteit bewezen hoezeer men gelukkig, zalig, rijk is in Amerika dank zij het kapitalisme, de democratie, en hoezeer men ongelukkig, miserabel en hongerig is in Rusland door het communisme.

Er is echter meer dan dat wit en zwart afbeelden van iets dat in feite veel ingewikkelder is dan dat. Er is nog het feit dat men de kinderen ervan tracht te overtuigen dat Amerika de enige goede natie is, die de vrijheid verdedigt, die genereus is, in wie de wereld vertrouwt, die alleen in de wereld een practisch-perfecte grondwet en regeringvorm heeft. Dat Protestants moralisme, sermoenachtig en superieur, wordt eveneens vroeg aangekweekt en is een onaangenaam ding voor de vreemdelingen.

De patriottische groeperingen, zoals „American Legion" (Oudstrijders der twee wereldoorlogen), „Daughters of the American Revolution" (Dames die kunnen bewijzen dat hun familie teruggaat op een soldaat van de Amerikaanse Revolutie) denken de vaderlandsliefde, het welzijn van het vaderland, de redding van Amerika en de bewaring van de Amerikaanse deugden in pand te hebben. Zij zijn bijgevolgd super-patriottisch en extra-anti-communistisch. En menigmaal hebben leraars last van inmenging in hun zaken of in hun onderwijs vanwege deze dames en heren.

Hoofddoelen:
vervolmaking van de natuur, macht en nut.

Zover is het dus gekomen dat de scholen op alle niveau's een driedubbel doel verkondigen. Eerst gelooft men dat de scholen de enige weg zijn ter vervolmaking van de menselijke natuur, van de menselijke beschaving. Opvoeding kan veranderen, en daar de Amerikanen zeer optimistisch zijn van aard, geloven ze vast in dat principe. Maar ten tweede is de school een instrument van nationale machtspolitiek. Daarom zijn zowel op High-school als in de universiteiten de klassieken, de literatuur, de wijsbegeerte, de kunsten in de hoek geraakt. Daarom ook zijn de Universiteiten gedwongen onder de titel van „Engelse lessen", meer cursussen in te spuiten van het genre „Jowinalism", „Current Social Comment", „Planning radio and TV-programs" enz. . . . , cursussen die op zichzelf misschien wel interessant zijn, maar in het geheel niet een vormende waarde hebben voor een beginnende student; maar steeds komt men terug met hetzelfde „marketable competences", „Immediate use", en een doekje over cultuur, hogere waarden, ideeën, elite en intellectualisme. Daarom eindelijk leveren de Universiteiten in hun eigen officierencursussen meer officieren dan al de militaire scholen in Amerika. Daarom ook werkt de Universiteit van California aan de projecten te Los Alamos, en de Universiteit te Chicago aan de atoomlaboratoria van Argonne. Het is niet voor niets dat de Federale Regering verleden jaar 350 millioen dollars gegeven heeft aan de Universiteiten voor wetenschappelijk onderzoek.

Ten derde is opvoeding „nut", terwijl „vorming" en „cultuur" beschouwd worden als liefhebberijtjes voor aristocratische klassen. Daar deze onzedelijk zijn in een maatschappij en nooit bestaan hebben in Amerika, zijn de scholen leveranciers geworden voor de arbeidsmarkt. Hun product is een individu zonder individualiteit, maar met een hoge graad aanpassingsvermogen, met een instinct voor coöperatie en groepsleven, met een reeks democratische idealen en een wereldbeschouwing die een groeiend Amerika steeds gelukkig, expan-

sief, dynamisch, vindingrijk, progressief en benieuwd naar iets revolutionairs zal behouden.

Een school met voelhorens naar de publieke opinie

De school wil niet „schools" doen, maar alleen mensenkinderen tot volwassenen opvoeden in een wereld van industrie en handel. Ze hecht weinig belang aan het verleden of aan iets doctrinairs of aan alles wat als „eeuwige waarde" wordt bestempeld. Ze ontsnapt aan ieder gecentraliseerd of federaal bestuur, en wordt integendeel door de locale staat, een verkozen plaatselijke „Schoolboard" en de „Parents-Teachers Association" beheerd. In deze laatste zetelen de taksbetalende ouders die vol enthousiasme, practische geest en wil tot tussenkomst steken.

De druk van de maatschappij laat zich voelen. De school spitst haar voelhorens naar de minste stem van de buitenwereld. Of liever, voor een Amerikaanse school bestaat er geen buitenwereld. Een Amerikaanse school heeft niets van een ivoren torentje, maar is zeer diep geïntegreerd in het leven van haar district, met de voor- en nadelen. Voordelen zoals hervormingsgezindheid, initiatief en controle van de ouders op de school en de leraars. Nadelen, zoals verblinding op onmiddellijke belangen, ongepaste inmenging in schoolzaken waarover alleen specialisten zouden moeten oordelen, tendens tot het wegschuiven van algemeen-vormende vakken.

Vrijheid en vertrouwen, en toch geen anarchie

Tot hiertoe bleven we op het plan van de diepere stromingen die de onderwijsvorm bepalen.

Nu een kijkje naar het positieve, het goede van dat onderwijs, kortom het levenskader van de Amerikaanse leerling.

Eerst en vooral is hij of zij geen „leerling", maar een „jongen" of een „meisje", want op school doet men niet aan „onderwijs", maar aan „opvoeding". Deze verschillende stellingname is reeds op zichzelf een essentieel verschil bij onze opvattingen. De jongen of het

meisje voelt zich dus ongedwongen, gemakkelijk, vrij op school. Zelfs de poorten van de school blijven open, en wil hij onder de uren of de speeltijd door een Coca gaan drinken in de bar rechtover de poort, dan mag hij dat doen. Materieel ontbreekt er natuurlijk niets: hij heeft een individuele stoel met vastgehechte schrijfplank. Hij mag over 't algemeen zitten waar hij wil. Er bestaan noch rangen waar hij stilte moet bewaren, noch scheldende studiemeesters. Men vraagt hem bij de eerste gongslag zich naar zijn klas te begeven, zoals ook de leraar doet. Niemand zal in de klas, bij de intrede van deze leraar recht staan of zelfs zwijgen, maar bij de tweede gong, vijf minuten na de eerste, zwijgen allen en begint de les. De leraar moet niet eens een opmerking maken of zelfs om stilte verzoeken. Maar op het precieze moment dat de gong „einde-les" luidt, klapt iedereen luid zijn boeken dicht, stoot met geweld zijn stoel achteruit en verlaat de klas, terwijl de leraar niet moet proberen om zijn zin te eindigen.

De klassen blijven open heel de dag, en er verdwijnen geen boeken uit de openstaande klasbibliotheken. En zelfs als er een boek verdwijnt, oordeelt men dat verkieslijk boven een stel onbereikbare dus ongebruikte boeken. Er wordt geen schade toegebracht aan het materiaal, aan de uithangborden, aan het tentoongestelde knutselwerk.

Formele beleefdheid bestaat niet. Men kleedt zich niet behoorlijk om naar school te gaan, of althans de jongens niet! Ze lopen in sporthemdjes en blue-jeans, allemaal gelijk. De nieuweling, uit het Oosten van de V.S. of uit het buitenland, die gewoon is met een kostuum naar school te gaan, krijgt rap onder zijn neus gewreven dat zulk een kledij niet past, en dat hij tegen 's anderendaags blue-jeans moet dragen zoals iedereen. Dit natuurlijk in de Midwest en de Far West. Ook het haar zal moeten gesneden worden „zoals het hoort", t.t.z. zoals iedereen, op 2 cm. of nog korter. De jongen in kwestie zal natuurlijk lopen zo vlug als hij kan, nog dezelfde avond, naar de „shopping-center" om een broek, en naar de coiffeur om een „behoorlijke" haarsnit.

Het gebruik van bepaalde woorden, voortdurend vernieuwd en veranderend in betekenis, is een solidariteitsteken van de teenagersgroep. De „comics" zien naar die nieuwe woorden uit, de TV-teenagersprogramma's ook. Zo wordt de nieuwe „slang" ontzettend vlug gepopulariseerd. Maar tegen dat de filmsterren en het grote publiek zich de nieuwe uitdrukkingen toegeëigend hebben, zijn ze reeds totaal verouderd voor de teenagers, en door de spontane opwelling van nieuwe woorden overstroomd en vergeten. De Amerikanen zijn fier dat hun „kids" de makers zijn van de taal, de vlugst evoluerende taal der wereld, een taal zonder eerbied voor spraakkunst of vorm, maar een taal die het dynamisme van de jeugd en de expressiviteit van de natie weerspiegelt.

De klas is een soort familie.

De klas is een trouwe reproductie van het familiaal milieu. De leraar is bijna altijd een lerares en treedt humaan en moederlijk op. Er bestaat geen artificiële schoolatmosfeer. En ook nooit geen hostiliteit tegenover het gezag. Waarom immers? Daar is geen enkele reden toe. Maar men moet vanzelfsprekend geen verontwaardigd gezicht opzetten als een jongen met de handen in de zakken en kauwgom in de mond tot zijn leraar zegt „Hi teach!" en met hem komt spreken als met een ouwe kameraad. Dezelfde jongen zou ongetwijfeld doodvallen moest men hem bevelen de handen uit de zakken te halen en zijn mond ledig te maken. Een leraar die autoritair met zijn leerlingen zou omgaan, zou zijn eigen ruiten inslaan, want niemand zou nog zijn vak kiezen. Hij zou daar dus staan zonder leerlingen. De „Schoolboard" zou dat gauw te weten komen . . . en wat doet men met een „unadjusted teacher" die bovendien nog zijn leerlingen op de vlucht jaagt?

Als midden in de les een kind de klas verlaat zonder aan zijn leraar een woord te zeggen, is dat het teken dat hij naar de W.C. moet. Waarom zou hij om toelating vragen? De leraar zou toch niet mogen weigeren! Als er tijdens een gewichtig moment van dezelfde les

iemand naar de voorste rechterhoek van de klas komt, om in de automatische scherper de punt van zijn potlood te herstellen, zal niemand verwonderd opzien. Indien er eindelijk een leerling naar het bord zou moeten komen voor een werkje, zal men hem eerst vragen „of hij wel wil komen". Zegt hij dat hij niet zeker is van zijn stuk of liever nog wacht tot volgende keer, dan laat men hem met rust. Of als hij midden in zijn bewijsvoering het bord deserteert met de woorden: „I am sorry, but I don 't know", dan zal geen mens dat curieus vinden.

De opgegeven taken zullen ook niet uniform zijn, maar aangepast aan de bekwaamheid van ieder individu. Eén leerling zal een studie maken over „De Prins" van Machiavelli, op 20 bladzijden getypte tekst, en de andere zal een humoristisch fantasiewerkje maken van 30 lijnen. Waarom inderdaad iedereen dwingen hetzelfde onderwerp te behandelen? Aan degene die zijn vastgestelde taak niet gemaakt heeft, zal men begrijpend en vriendschappelijk zeggen: „Try to make it for to-morrow".

Niets verboden tenzij alcohol.

Open klaslokalen en open schoolpoorten, dus een atmosfeer van vertrouwen. Noch rang, noch stilte, noch dwang, dus een kader van vrijheid waaruit honderd redenen tot straffen wegvallen. Kinderen mogen bars binnen waar geen alcohol verkocht wordt, dus gelegenheid voor hen om in een behoorlijk milieu even te vergaderen en te praten met hun vrienden en vriendinnen. „Sweetheart-dances" worden aangeplakt op school en regelmatig georganiseerd door de school, zelfs voor leerlingen vanaf de ouderdom van 10 à 12 jaar. Enkele moeders dienen als „chaperons". En op de schoolbibliotheek is er een boekje beschikbaar dat onder de titel „Teen-Age Dance Etiquette" met veel humoristische prenten en een minimum tekst vertelt hoe men zich met een meisje op een bal moet gedragen.

„Human Relations" in plaats van boekengeleerdheid.

Bij het begin van het jaar stellen de leerlingen zich

aan elkander voor, met een individueel spreekbeurtje van drie minuten, in de les moedertaal. Ze kennen elkander ook dank zij de debatten, de paneeldiscussies, de talrijke gelegenheden waarin ze samenwerken in de technieken van het socio-drama. Ze zijn door een school van democratie gelopen, hebben deelgenomen aan de schoolcampagnes en -verkiezingen. Ze hebben geleerd met elkander om te gaan en naar mekaars opinie te luisteren ook. Ze hebben geleerd hun beurt af te wachten bij het spreken. Ze hebben geleerd hoe ze een boek, een tijdschrift, een bibliotheek moeten gebruiken.

Het meest merkwaardige evenwel is dat er geen zweem van hostiliteit heerst tussen de twee constitutieve delen van de school: geen partijen van leraars tegenover leerlingen, geen barrières, maar alleen een school met bevriende mensen die een soort tijdelijk pact hebben gesloten om in geluk en harmonie samen te werken.

Dezelfde high-school voor allen.

Het niveau der klassen is ongelijk vermits een Amerikaanse high-school een „comprehensive high-school" is, en dus technische met gewone afdelingen groepeert onder één dak. Zo komen zwakke „hout- of metaalbewerkers" voor „Engels" of „Social Studies" op dezelfde banken zitten als elementen die schitterend zijn in theoretische vakken. De leraar is dus wel gedwongen zijn eisen aan te passen aan een eerder nederig peil. Zo laat de intellectuele vorming van zijn leerlingen wel vaak te wensen, en stelt zich het zeer acute probleem van de aanmoediging der begaafde kinderen en van de vorming van elites op wetenschappelijk en filosofisch gebied zeer dringend. Al te vaak laten de begaafden alle werklust varen: „No challenge" (geen competitie), klagen ze.

Een gevaar en een positieve bijdrage.

Daar stelt zich bepaald een ernstig probleem waarvan de oplossing voor de toekomst van de wetenschap, van het Westers denken, en van de techniek, doorslaggevend zal zijn. Want met scholen zoals ze thans zijn

op het peil van de middelbare school, riskeert men bloedarmoede bij de elites van de toekomst.

Maar wat de Amerikaanse school op gebied van cultuur, van algemene vorming, van bijbrengen van diepere waarden tekort schiet, haalt ze ruim in op sociaal terrein. Leren hoe gelukkig te zijn, hoe in een maatschappij te leven, hoe te spreken, te denken en zijn ideeën uit te drukken, hoe harmonisch en vriendschappelijk om te gaan met oversten en gelijken, hoe met zelftucht te handelen, wel, dat alles (en 't is niet weinig!) is de grote bijdrage van het Amerikaanse opvoedingssysteem aan het moderne educatieve denken.

Henk M. Beumer

HET VERDWIJNEN VAN DR. W.

Aan de Hoofdinspecteur van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid,
's Gravenhage

Geachte Collega,

U hebt mij verzocht enkele feiten omtrent het gebeurde van enkele jaren geleden met collega W. kort en zakelijk ter Uwer kennis te willen brengen.

Zoals U ongetwijfeld bekend is, werkte collega W. sedert vier jaar in het ziekenhuis waar ik sedert ruim twee jaar eveneens werkzaam was. Ik heb hem in deze periode altijd gewaardeerd om zijn buitengewone collegaliteit en hartelijkheid; ik mag wel zeggen dat hij mij behandelde als een goede vriend. Vaak nam hij me in vertrouwen omtrent kwesties, waarin hij mijn oordeel op prijs stelde. Ik bracht dan ook regelmatig de avond bij hem op zijn kamer door, en we hebben menige partij schaak tot een einde gebracht.

Wat nu de gebeurtenissen betreft, meen ik dat het begin gezien kan worden in het feit, dat de opleidingsperiode van college W. in ons ziekenhuis ten einde was, en hij derhalve uitzag naar een andere functie teneinde zijn specialistenopleiding te voltooien. Het zal u, gezien de persoon van onze directeur Dr. P. niet verbazen dat hierbij als regel alle medewerking wordt verleend door de directie.

Wat mijn bevreemding echter wekte was het feit, dat ongeveer zes maanden na het verstrijken van zijn opleidingsstage collega W. nog geen aanstalten scheen te maken een andere functie te aanvaarden. Een en ander was reeds aanleiding tot verschillende gissingen onder het overige personeel. Ik wil deze geruchten onbehandeld laten, op één uitzondering echter. Reeds toen deed het hardnekkige gerucht de ronde, dat er sprake van was van een verhouding met een vrouw. Zelf heb ik nooit veel geloof geschonken aan deze ver-

halen, daar de bronnen mij niet betrouwbaar leken. Achteraf echter is het niet onmogelijk dat dit gerucht mogelijkerwijze toch een grond van waarheid bevatte.

Dat ik aanvankelijk zo weinig achtsloeg op deze geruchten vindt mede zijn oorzaak in het feit dat collega W. niet de persoonlijkheid was om in een dergelijke moeilijkheid terecht te komen. Hij was eerder het type van de verstokte vrijgezel. Wanneer men een karakterologische typering zou willen geven, dan was hij een echte pycnische persoonlijkheid, met een voortdurend aanwezige euphorie, zij het in lichte mate. Zijn karakter toonde, voor zover mij bekend, geen neurotische trekken. Hij was open van aard en in alle opzichten bereid tot aanpassen aan de situatie.

Eén ding heeft mij echter altijd gefrappeerd, en wel zijn vrij trage arbeidstempo. Dit heeft nooit aanleiding gegeven tot moeilijkheden, omdat hij vaak nog zeer laat in de avond werkte. Het kan echter niet ontkend worden dat hier een aanknopingspunt ligt voor een endocriene stoornis.

De gebeurtenissen, waarover U mijn opvattingen wilde vernemen, beginnen op een Dinsdagmiddag, toen collega W. afwezig was. Ik vroeg een der andere collegae of collega W. ziek was, ik hoorde toen dat hij voor een bespreking naar het Grote Ziekenhuis te A. was. Naar het scheen had hij daar gesolliciteerd en was hij al min of meer geaccepteerd en zou hij over circa twee weken aldaar in dienst treden. Dit bevreemdde mij enigszins, maar ik heb verder geen aandacht aan deze kwestie geschonken. Hij bleef de gehele middag en avond afwezig, hoewel A. slechts vijftien kilometer van ons ziekenhuis verwijderd is.

De volgende morgen was collega W. nog steeds afwezig. Op dat ogenblik scheen niemand de redenen van zijn afwezigheid te kennen, want Dr. P. informeerde bij ons of we iets van collega W. gehoord hadden. De gehele Woensdag bleef deze situatie onveranderd. 's Avonds vroeg Dr. P. zelfs aan enkele inwonende collegae hem op de hoogte te willen houden, zodra ze iets zouden vernemen.

Ik neem aan, dat op dat moment bij de directie

niets bekend was omtrent het lot van Dr. W. Zelf was ik die avond afwezig, zodat ik eerst de volgende morgen weer iets vernam over de afwezige collega W.

De situatie bleek toen geheel veranderd. De adjunct-directeur Dr. K. heeft toen gezegd dat collega W. „wel ziek zou zijn". Verder weigerde hij echter hardnekkig iets naders mede te delen. Zoals U bekend is, verklaart Dr. K. ook nu nog dat zijn mededeling gebaseerd was op de meest voor de hand liggende veronderstelling. Het lijkt mij echter uiterst twijfelachtig, of er op dat tijdstip al niet veel meer bekend was. Een onderzoek hiernaar zou echter weinig veranderen aan de gebeurtenissen, die aanleiding vormden voor Uw enquete.

De verdere ontwikkelingen werden gekenmerkt door het feit dat er helemaal niets gebeurde dat ook maar enigszins nieuw licht zou kunnen werpen op de „ziekte" van collega W.

Overigens vonden de normale ziekenhuiswerkzaamheden hun dagelijkse voortgang, waardoor inderdaad de gehele persoon van collega W. min of meer in de vergetelheid kwam te rusten. Enkele aanstaande specialisten hadden hun stage inmiddels vooltooid en waren naar elders vertrokken, zodat ik inmiddels oudste assistent van het ziekenhuis was geworden en ook op het punt stond naar elders te vertrekken, toen er een zeer merkwaardige gebeurtenis plaats vond. Op een Maandagmorgen zei de adjunct-directeur Dr. K. in de gang tegen mij dat collega W. eindelijk hersteld was en nu weer terug was om zijn opleiding te voltooien. Ik informeerde niet naar de aard van zijn ziekte en ging onmiddellijk vol belangstelling naar de koffiekamer. Daar vond ik de staf van het ziekenhuis reeds verzameld. Temidden van hen zag ik een mij volkomen onbekende collega, die door iedereen werd behandeld als collegaW. zodat ik na de begroeting, die niet afweek van vroegere begroetingen, maar deed alsof.

Het is voor mij echter een vaststaand feit, geachte collega, dat déze collega W. niet de collega W. was, die enkele jaren tevoren in ons ziekenhuis heeft gewerkt en die ik zo van nabij heb gekend.

Toen U dan ook, naar aanleiding van een onderzoek

Uwerzijds betreffende een verzoek van de „nieuwe" collega W. om de opleiding van voor zijn „ziekte" mee te mogen laten tellen voor zijn opleiding tot specialist, enkele getuigenverklaringen verzocht en U mij daarom een verklaring vroeg, meende ik er goed aan te doen U de strikte feiten mede te delen, naar aanleiding waarvan U zich zelf een oordeel gelieve te vormen.

Enkele dagen na de introductie van de herstelde collega W. in ons ziekenhuis, en voordat ik gelegenheid kreeg nader met hem in contact te treden, moest ik verhuizen in verband met het plotseling vrijkomen van een functie elders.

Hierna ben ik collega W. uit het oog verloren en was ik niet meer in de gelegenheid met hem in contact te komen.

Een verklaring van de verdwijning van Dr. W. kan ik U niet geven. Wellicht zou men enig verband mogen zoeken met de uitzonderlijk hete zomers van de laatste jaren, die ons allen nog zo goed in het geheugen liggen. Misschien heeft hij zich in deze periode te ver van de bewoonde wereld gewaagd, alleen of in gezelschap, en is hij omgekomen bij een van de grote bos- en heidebranden. Uiteraard missen wij hieromtrent enige zekerheid.

Vertrouwende U enig inzicht te hebben gegeven, teken ik,

collegialiter,
H. Weiland,
arts voor speciale ziekten

POEZIE-KRONIEK

De dichter Jan Elburg

In alle experimentele poëzie is er een zichtbaar of onzichtbaar element van verzet. Het élan van een avant-garde waagt het erop het verband met de hoofdmacht, in de taal en in de wereld der letteren, kwijt te raken, d.w.z. zij maakt zich los van de gangbare taal en van de heersende mening. Reeds in die gewaagde voorwaartse beweging is er een niet geringe factor verzet. De experimentele dichters zijn in verzet tegen de zachte of harde dwang van het actuele wereldbeeld, zij nemen het ook op tegen de grammaticale en logische dwang van de taal. Zij wagen het daarbij bovendien erop, dat er van hun eigen beeld in de taal niets terecht komt, althans dat het voor velen ook als zij zich er aandachtig aan overgeven, geen samenhangend en verstaanbaar beeld van een levensfragment of een levensgeheel oplevert.

Jan Elburg behoort tot de oudsten onder de experimentele dichters. En als hun werk in een latere speciale betekenis verzetspoëzie kan worden genoemd, dan geldt voor het zijne bovendien dat er in afkomst nog een nauw verband bestaat met de verzetspoëzie uit de tijd van de oorlog, de verzetspoëzie in de betekenis van het woord dus die toen als de eigenlijke gold en die nu langzamerhand alweer een speciale betekenis is geworden, als we de staat van zaken eerlijk onder het oog zien.

Jan Elburg heeft in zijn poëzie het verzet tegen al wat onrecht moet heten in internationale of sociale of individuele gedaante voortgezet, in toenemende mate ook in de vorm van zijn taal. Er is daardoor in zijn werk een afnemende graad van verstaanbaarheid, van de bundel *Laag-Tibet,* nog van 1952, naar de dit jaar uit de periode daartussen verschenen verzen van de bundel *De vlag van de werkelijkheid,* en alsof het experiment daarmee over zijn hoogtepunt heen is, weer een betrekkelijk toenemende verstaanbaarheid in de pas verschenen bundel die *Hebben en zijn* heet, (alle verschenen bij De Bezige Bij).

Laag-Tibet is een curieuse titel, die begrijpelijk wordt als men weet dat er deze lage landen mee zijn bedoeld, waar hij zoals Tibetaanse dichters in het verre hoogland, in zijn taal niet anders beoogt dan bovenal demonen te bezweren, onrecht te lijf te gaan en aan de kaak te stellen al wat schijnheilig, lafhartig en onnatuurlijk is. Hij herinnert zich een oprechter en heuglijker band met de natuur uit zijn jeugd. Het spreekt uit een vers van rousseau-achtige allure als Stadgenoot, in de bundel De vlag der werkelijkheid: de man die het licht is vergeten en de geur van het hooi en de grijze vacht van de schapen:

zijn binnen is geen nest zijn buiten
geen buiten zijn tuin een vaas.

Hij is de man die niet meer zegt:

graan meel brood
hij ziet de vogels niet weggaan
en de sneeuw niet komen
hij zal bang en verongelijkt doodgaan

Jan Elburg bezit de moed de vlag der werkelijkheid in zijn verzen te ontplooien, naar vorm en beeld, een surrealist, die zich niet aan een versleten combinatie van feiten houdt, naar de geest een realist die zich niets laat wijsmaken maar ook een idealist die zich de diepst gewortelde wijsheid over de waarde van de mens niet laat ontnemen.

Jan Elburgs verzen zijn in een zeer moderne vorm vaak een soort multatuliaanse demonstraties en manifestaties, hij ontziet daarbij geen onwaarheid en geen onzuiverheid, maar niets en niemand ontziende deinst hij er ook niet voor terug een verwoed zelfportret te tekenen, dat begint met de woorden

Ik kan het ook niet helpen,
dat er een gewone wilde in mijn kleren huist

Hij constateert onomwonden tussen conflict en compromis, zelfprotest en zelfberusting

Listig heb ik het gemiddelde genomen
van een betaalde baan en mijn dromen.
door zeven gedeeld: voor elke dag van de week
één deel.
Voldoende om niet tot razernij te vervallen.

De spanning die in het dichterschap van Jan Elburg tevens nog een element van onzekerheid gaande houdt, is de strijd om de kracht van de taal met die van de persoonlijkheid en haar overtuiging gelijk op te doen gaan. Maar er is op vele plaatsen werkelijke, op nog vele meer belofte van taalkracht, en meermalen vinden persoonlijkheid en taal elkaar in een sterk verrassend samengaan.

Van alle poëzie geldt dat ze voor een groot deel te danken is aan de onverwachte, verrassende associatie, aan de wending en de sprong van de beeldspraak die opeens ver uiteengelegen voorstellingen met elkaar verbindt en doet samenspannen tot een nieuwe en ongekende zinrijkheid. De experimentele poëzie steunt nog des te meer op dit wezenlijke kenmerk van alle dichtkunst, zelfs trachten haar dichters vaak de poëzie met verblindende beelden te forceren en door onverhoedse sprongen en achtervolgingen af te dwingen. Wat een sterk kenmerk van deze poëzie is, wordt er dan vaak opeens tevens de zwakte van. Maar Elburgs verzen zijn bijzonder rijk aan gelukkige beelden, zo markante als: de wind wierp zijn waaier in het griend teloor of: de dagpauwoog danst als een torrero om ons heen, of: de blauwglazen crucifixen van de libellen en waterjuffers en: de valschermtroepen der muggen. Maar markante beelden waarborgen nog niet het geheel van een gedicht, het zijn soms niet meer dan flitsen en fonkelingen. Jan Elburg is echter bij machte tot een sterke plastiek, die een vers, juist een kort gedicht, in zijn geheel doordringt. Zomerhitte in het Zuiden laait ons tegen uit deze strofe uit het vers Détour de France:

De lucht schreeuwt zon
de zon maakt zijn gloeiende borst breed
de bergen tillen een hete karaf
het grote licht krast en kakelt
de bergen staan naakt op een brandend plein
de stenen kunnen niet kijken
zij snijden hun ogen uit.

In de jongste bundel gaan persoonlijkheid en taal of plastiek nauwer samen, er is een climax in zijn werk waardoor men geneigd is deze bundel als zijn belang-

rijkste tot nog toe te beschouwen. Hebben en zijn — eenvoudiger titel is niet denkbaar, maar deze kon ook niet veelbetekenender zijn. De twee werkwoorden die wij op school het eerst leren vervoegen zijn ook de twee categorieën waarin het leven onszelf vervoegt. Nog voor wij ze op het schoolbord zagen geschreven, beheersen ze al ons leven. Tussen hebben en zijn speelt zich het menselijk leven af, to have or to have not, that is the question, sociaal nog klemmender gecombineerd in de vraag van „a have" of „a have-not" te zijn, maar beklemmender nog is de spanning van hebben en zijn in het existenciële. Het zijn is het enige ter wereld dat zich aan het hebben onttrekt, want het zijn hééft òns, niet wij hebben het zijn.

Hebben en zijn zijn de sleutels van de buitendeur en van de binnendeur van ons bestaan. Het hebben is de sleutel naar de wereld buiten ons, het zijn de sleutel naar de wereld binnen ons. In een bundel met een zo essentiële titel kan men verzen verwachten die de existentie zelf onmiddellijk beroeren. Zij bevatten de meedogenloze constatering van het niet-hebben, van het menselijk tekort en van de eenzaamheid

niemands woning dan die van mijn eigen huid,
zo ben ik de meester der nederlagen geworden
waarin wij allen meesters zijn, denk ik.

Maar zij bevatten ook de nooit prijsgegeven zielsgedachte van een liefdevol bestaan en een bestaanbare liefde als eigen en wie zal het zeggen als wezensgrond der wereld, al heeft men in de liefde van die wereld een hard hoofd. Maar toch

Zou denken vochtig zijn,
er kon een bloem in leven
er kon een vis in ademhalen
op de manier der ongeboren kinderen
het is maar dat men denken moet
om hier een mooie boom en gene liefde
in deze regels waar te maken.

De dichter Bert Voeten

Het debuut van de dichter *Bert Voeten* viel nog voor de oorlog maar zijn bekendheid kwam vlak

daarna tot stand, toen zijn eerste bundels elkaar snel opvolgden. De blinde passagier in 1946, Odysseus' terugkeer nog in hetzelfde jaar, Twee werelden in 1947. Maar nog des te meer indruk maakte zijn dagboek van de oorlogsjaren, dat hij Doortocht noemde. Het begon met de rampzalige radeloze, zinneloze doortocht der vluchtelingen van Breda door Vlaanderen naar het Zuiden, tussen de vuurhel der fronten door, en hun terugtocht. Men zal allicht menen, dat hierin een ander aan het woord is dan — de lyrische dichter. Maar het is dezelfde, alleen zijn het andere gebeurtenissen die erin aan het woord komen. Wij lezen er: In het daglicht was geen plaats meer voor poëzie, en zeker was er in dat licht der vreselijkste feiten geen plaats meer voor literatuur in de papieren zin van het woord. Maar wel voor het geschrift dat als de blijvende doorslag is van het leven, van het doorleefde. In enkele regels vinden wij er de gevolgen beschreven van een bomaanval die misschien niet meer dan veertig seconden geduurd had, omstreeks twaalf uur toen vele vrouwen met haar inkopen huiswaarts keerden, en geen gelegenheid meer hadden om dekking te zoeken. Er staat: „De scherven sneden in een oogwenk alle draden door, die haar verbonden met den lichten Meidag, het stadje, het gezin, het goede, simpele leven." Daar is de dichter aan het woord dien wij als dezelfde in zijn verzen zullen herkennen, en blijven herkennen. Zijn poëzie waarin het licht tintelt als door een waas van weemoed heen om het leven en om de mensen. Zó heeft zijn dichterschap zich met de jaren gaandeweg praegnanter aan ons doen kennen.

De bundels van de laatste jaren heeft Bert Voeten, voorafgegaan door een keuze uit enkele oudere, dit jaar verenigd in een licht hanteerbare zakuitgave onder de titel *Menselijkerwijs*[1]. Sprekender en karakteristieker titel had hij voor zijn werk niet kunnen kiezen. Want het verband met de mensen, een altijd weer schrijnend verband, is het meest kenmerkende van zijn dichterschap. En in toenemende mate menselijk zijn zijn verzen ook geworden. De brede barokke zwierigheid, aanvankelijk aan zijn taal eigen, heeft plaats gemaakt

voor een toenemende soberheid. Markant zijn zijn beelden gebleven, soms te afzonderlijk gemarkeerd alsof zij opspringen in het gedicht, maar op de duur toch meestal ook organischer ingevoegd. En de lange welsprekende regels hebben het veld geruimd voor korte smalle, veelzeggende verzen. Hij heeft daarin als het ware de eigen natuur en karakter van zijn dichterschap gevonden. Men is gewend hem een zeker gematigd modernisme toe te schrijven, maar ik meen dat men teveel op uiterlijke kenmerken afgaat als men het zo wil zien. Wel neemt ook in zijn poëzie de beeldspraak een zeer grote plaats in en heeft zij daarin zelfs de werking van een hefboom, wat zeker met de modernste poëzie te vergelijken valt. En ook zijn er soms de langzamerhand welbekende vormen van beeldspraak door onmiddellijke gelijkstelling, zoals men die van Jacques Prévert kent, dan spreekt hij van het zoeken naar „de straten jij en ik", of bezigt zulke beelden als „zolders angst en kelders onvermogen", en „een koffer verdriet en city-bags losse vreugden". Maar dit type beelden wordt door hem al doende ook meer getemperd toegepast, zodat het een meer natuurlijke plaats in de verzen gaat innemen, zonder die werking van elkaar verdringende lichtreclames die hedendaagse poëzie vaak zo uitwendig onrustig en onstandvastig maakt. De werking ervan verandert dan in een beeldend verdiepen van het perspectief van het gedicht, zonder dat de samenhang erin verbroken wordt. Heel anders klinkt en werkt het dan ook, als wij met de op bed liggende de schaduwen en lichtspelingen in de avond gadeslaan:

Koplampen lieten hazewinden van licht
over de wanden rennen.

En ondanks de vernuftige vinding beleven wij toch het schouwspel in zijn geheel van vogels die voor een zomerhemel zwenken, als hij schrijft:

Aan lange draden van licht
zweven de acrobatische
vogels. Bomen staan in
wonderen te geloven.

Het waarnemingsvermogen van deze dichter is een

van zijn sterkste kanten, wij herkennen daarin wederom de waarnemer uit het oorlogsdagboek. En natuurlijk is er het gevaar dat juist door deze veelheid en scherpheid van waarneming de poëzie fragmentarisch blijft, zoals ook in veel moderne poëzie het geval is, en de waarneming verzuimt de functie te verrichten van een innerlijke belichting. Maar die twee vormen in zijn beste verzen zeker geen tegenstelling meer. Zelfs de schrilste uiterlijke waarneming kan dan een innerlijke betekenis krijgen zoals in het gedicht Illuminatie die regels die zich in al hun schelheid zeker toch niet uit het vers los maken

Onder absinthgroene bladeren
kunnen geen vogels slapen.

Een schrille werkelijkheid scherp waargenomen en tegelijkertijd in haar verband gehouden met de innerlijke zin daarvan of met de twijfel aan die innerlijke zin, dat is de kracht van Bert Voetens poëzie aan het worden en in zijn beste werk reeds volop geworden trouwens. Nogmaals kan dat woord uit zijn dagboek onder een andere belichting met zijn poëtisch werk in verband worden gebracht: hij zoekt namelijk juist steeds weer plaats voor de poëzie in het daglicht. En al is dit de grote ontkenner dat de dingen scherp en nuchter zonder geheim neerzet, al is het het veelvoud waarin ieder ding op zichzelf bestaat, toch is hij overtuigd dat de poëzie zich niet verwerkelijken kan door zich aan dat daglicht te onttrekken maar juist door het verborgen verband der dingen, hun innerlijkheid, hun gemeenschap met dat daglicht te confronteren. Want poëzie is allerminst, gelijk men het zo vaak wil voorstellen en toch zelfs in de hoogtijden der romantiek niet het geval is geweest, een vlucht uit de werkelijkheid, eer is zij de opvlucht der werkelijkheid zelf waarin deze haar wezenlijke betekenis pas krijgt, of onthult.

Zonder de armoede van de daagse werkelijkheid te ontkennen, noch haar wreedheid, haar kaalheid en de altijd dringende omkeer van alle goede dingen die in het licht staan tot een opgeschrikte vlucht vogels, de hand in rust die vuist wordt op eenmaal, midden in

ons bestaan, de aanhoudende bedreigdheid van al het sterfelijke, de mens, en van al het vergankelijke, zijn geluk, blijft het hem om het menselijk geluk op aarde, als een vervulbaarheid begonnen, hoe vaak hem ook de schrik om het hart slaat, en dit ineenkrimpt bij het waarnemen, uiterlijk, en het gewaarworden, innerlijk, van die voortdurende bedreigdheid daarvan. Hij heeft het daarbij niet geschuwd de gruwelijkste werkelijkheid in zich tot poëzie te laten worden, datgene wat alleen *on*menselijkerwijs heeft kunnen bestaan: het gedicht over de trein vol Joden naar Sobibor zou ieder Nederlander zogoed als de Achttien doden moeten kennen, opdat wij niet vergeten. Het In memoriam, van de in massa verdelgden, van de hem onbekende tallozen, en van de enkele allernaaste verwante, de broer door de vuist van het lot getroffen in een verkeersongeluk, en de geestverwante, de dichter Nijhoff en de verlatenheid van zijn uitvaart temidden van de slechts enkele in de winterkou als in een voorkou van de dood verkleumde vrienden, het zijn sterke en blijvende momenten in wat deze dichter op zijn wijze menselijkerwijs ons te zeggen heeft. Is het soms meer menselijkerwijs dan dichterwijs dat hij tot ons spreekt, mij raakt dat menselijke toch meer dan het koele dichterschap van vele anderen, en juist toch door de wijze waarop het gedicht wordt. Welbewust van de koude die invalt, het duister dat daalt, altijd weer, is het toch het licht van het geluk, de warmte van het leven waarvan hij tot in de koude van dit bestaan blijft spreken:

> Geloof in de man die met onverbloemde handen
> een bed van liefde spreidt; in de vrouw die een zon
> voelt opgaan in haar schoot; in het kind dat als
> een oester slaapt in zijn waterhuis; geloof in
> een onherroepelijk leven en leef het zo.

Ergens tussen Han Hoekstra en Gaston Burssens, ergens tussen Amsterdam en Antwerpen, neemt deze dichter die zijn herkomst van Breda niet verloochent zijn onverwisselbare plaats in onze poëzie in.

Anthonie Donker

1 De Bezige Bij (1958).

DE ONVERSTOORBARE KRANTENLEZER

meer persoonlijke personalia:
T. Bot

Er is nu een staatssecretaris voor Nieuw-Guinea. Dat is geen onderkoning, wel een onderminister voor dit rijksdeel onder het Koninkrijk. Zou het een van de twee geleerde Papoea's zijn waarvan ik onlangs een foto in de krant heb gezien? Volgens de naam te oordelen misschien ook weer niet. T. Bot, dat klinkt toch meer vaderlands autochtoon dan Papoea. Als secretaris zal hij voor de staat wel de opperzorg krijgen over het al of niet openen van brieven. Misschien om de beurt met de vaderlandse heer Platteel, om de vrede te bewaren? Maar waarom valt deze staatssecretaris (R.K.) onder Buitenlandse Zaken? Is dat bedoeld als eerste stap tot erkenning als buitenland? Onder de minister van „Binnenlandse" Zaken zou hij anders ook niet misstaan hebben. Of staat hij overal mis? Gaat hij onze jongens wegbrengen, naar de boot? En dan per vliegtuig naar het rijksdeel om ze bij aankomst te verwelkomen? En terug om er rapport over uit te brengen? Waar heb ik gelezen dat het enig in de geschiedenis is dat er een strijd ontbrandt over een verliespost? Gaat de secretaris deze nu afschrijven? Laat hij dan als adjunct die student meenemen, die op de enquête van Vrij Nederland antwoordde: Nieuw-Guinea? Verloten.

Franz von Papen

Waar heb ik die naam meer gehoord? Toch niet voor het eerst in 1959 bij zijn benoeming door de Paus tot geheim kamerheer? Heette niet in 1933 de voornaamste promotor der toekomstige nazi-oorlogsmisdadigers in Hitler-Duitsland net zo?? Was dat niet Hitlers vicekanselier? Die is nadien gezant geweest in Turkije. Toentertijd was de huidige Paus daar nog pauselijk nuntius. Von Papen was overigens al in 1923 geheim kamerheer bij het Vaticaan geworden. In 1939 raakte hij die titel kwijt, hij had intussen andere antecedenten verworven, in 1945 raakte hij nog meer kwijt door een

vonnis als heler der oorlogsmisdaden. In 1959 kreeg hij de waardigheid bij het Vaticaan tijdens de zomervacantie van den met deze zaken belasten funtionaris terug. Maar de Duitse Bondsregering laat het er niet bij zitten, aannemende dat Zijne Heiligheid onkundig moet zijn gebleven van de heilloze bedrijven waarbij Zijn geheime kamerheer in het openbaar betrokken en waarvoor hij in het openbaar gevonnist is geweest.

Minister Oberländer

Loopt men in Duitsland niet veel te hard van stapel tegen dien minister? Nog wel voor het vluchtelingwezen, en een professor. Dat kan toch geen oorlogsmisdadiger zijn. Moet zo iemand nu hebben deelgenomen aan het bloedbad van Lemberg in 1941, waarbij drieduizend burgers zijn vermoord? Het openbaar ministerie heeft nog geen bewijs gevonden. Ook al heeft hij dan te maken gehad met het bataljon Nachtigall dat bij die misdaad zijn partijtje meegezongen heeft. Tenslotte staat er alleen maar vast, dat de minister in 1940 de Blut und Boden-theorie aanhing en in Neues Bauerntum pleitte voor de germanisering van de bezette gebieden in Oost-Europa.

Maar als men zo kieskeurig wil zijn, raakt men immers gauw door zijn ministers heen. En wij hebben hier toch onze Oost-boeren gehad die een hartelijk officieel afscheid meekregen dat aan geen latere ministeriële carrières in de weg hoefde te staan. Dat het in germaanse kringen dan nog wat bonter toegaat, is toch heel gewoon, in aanmerking genomen de „geest" die in Hitler-Duitsland toen voorgeschreven was. Dus, Hoch Oberländer!

Senator Mitterand

Mitterand heeft met zijn moordenaar gesproken. Dat is iets heel gewoons, want dat is ook Bourgès-Manoury en Mendès-France overkomen. Zolang het bij spreken blijft en men een met kogels doorzeefde auto tegen een baantje kan inruilen, leven wij als De Gaulle in Frankrijk. De Poujade-heer Pesquet is met

een opera-glimlach zijn machinegeweer komen inleveren. En het gerecht heeft nog geen termen kunnen vinden voor een arrestatiebevel tegen hem. Ook in dat land is men gelukkig niet bekrompen. Het is een lust de krant te lezen.

A.D.

KORT BESTEK

Oude waarheden en een jonge stem

Begin november heeft het Nederlands gesprekcentrum te Oosterbeek een conferentie gehouden, gewijd aan het in meer dan een opzicht belangrijke vraagstuk of de tegenwoordige jeugd belangstelling heeft voor de politiek.

Om het resultaat van de conferentie, die onder voorzitterschap van de Amsterdamse hoogleraar Van Niftrik stond, is het ons hier niet te doen. De waarde van de gedachten-wisselingen op de bijeenkomsten van het gesprekcentrum zit niet in het resultaat dat niet nagestreefd wordt en dan ook gewoonlijk ontbreekt, maar in de openbaring van meningen die anders misschien òf verzwegen òf toch niet tot de openbaarheid doorgedrongen zijn.

Het meest opmerkelijke wat er dit keer gezegd is, naar het verslag in de N.R.C. van 9 november te oordelen althans, zijn de opvattingen van de heer S. J. Koster. Deze beantwoordde de vraag of er op het ogenblik sprake is van een verval der democratie, bevestigend. Hij miste voldoende zelfcritiek. Hij vroeg waarom de christelijke dagbladen — en hij had er de liberale en „socialistische" bij kunnen noemen — zo uitsluitend positief tegenover West-Duitsland staan en zij de kritiek daarop overlaten aan de communisten? Waarom we geen schuld dorsten te bekennen inzake Indonesië en geen schoon schip maakten met het kolonialisme? En waarom de oppositie in het parlement zo lauw was? Bovendien beantwoordde hij de zichzelf gestelde vraag: of het geloofscriterium in de politiek

nog wel bruikbaar was in deze tijd?, ontkennend. De parlementaire behandeling van het huurbeleid had hem, zei hij, er des te meer van overtuigd dat het geloof als basis voor een politieke partij uit de tijd is.

Beide waarheden, door de heer Koster daar verkondigd zijn oude waarheden voor wie met open ogen en onbevangen geest de werkelijkheid om hem heen beziet.

Doch des te belangrijker daarom dat zij nu uitgesproken zijn door deze S. J. Koster, student aan de Vrije Universiteit. Belangstelling voor de politiek van de jeugd is goed. Is zij van de aard, zoals hierboven weergegeven, dan is het beter. Komt zij dan bovendien nog uit die hoek dan is het best.

J.R.

KORT BESTEK

Het is bij ons geen gewoonte op artikelen in Elseviers Weekblad in te gaan. Het „Portret van een antisemiet" door H.A.L. (in het nummer van 21 nov., pag. 13) verlokte ons evenwel tot enig kommentaar. L. citeert in zijn „Portret" een anti-semitische passage die hij zegt te hebben aangetroffen in het studentenblad Propria Cures. Het betreft hier het slot van een inzending, geciteerd in de Correspondentierubriek van het blad, onder het noemen van naam en toenaam van de inzender. Deze omstandigheden verzwijgt L. Daardoor zal het zijn lezers moeilijk vallen te begrijpen dat dit de manier van Propria Cures was om de inzender aan de schandpaal te nagelen. Wel is L. fatsoenlijk genoeg om P.C.'s redactionele kommentaar op het geplaatste fragment te vermelden: „Bent u nu de beloofde zoon van Hitler? Heiland Plas, 't klinkt niet onaardig."

Nu zijn wij niet geneigd voetstoots aan te nemen dat L. de bewuste redaktionele toevoeging niet als veroordeling zou hebben begrepen. Daaruit moet dan wel volgen dat de draai die hij op dit punt aan zijn artikel durft te geven een flinke onderschatting van zijn lezers inhoudt. Een juiste schatting moeten wij haast denken.

Want L. acht nu de tijd gekomen als een leeuw op de bres te springen bij het aantreffen van anti-semitische uitlatingen. Immers „met stukjes in studentenblaadjes heeft het anti-semitisme in Duitsland zijn entree gedaan. Stukjes die vaak nog onschuldiger waren dan wij thans in het enkele duizenden abonnees tellende Amsterdams studentenblad tegenkomen."

Daarop volgt dan nog enige toelichting van wat L. nog meer in P.C. was tegengekomen, namelijk „dat Propria Cures de katholieken of calvinisten beurtelings voor misdadigers uitmaakt, wat hen heilig is bespot en op het kruis spuugt . . ."

„God verzoeken" noemt L. het geschrijf van P.C. Meewarig voegt hij er dan aan toe dat „enkele professoren, een aantal studenten en de Amsterdamse overheid" deze uitdrukking wel niet meer zullen begrijpen. Hoewel L. dan nog net niet zegt dat P.C. een anti-semitisch stuk heeft opgenomen dat in heel Amsterdam met gejuich is ontvangen, suggereert hij zo toch wel een wijde kring van schuldigen. Hij spreekt ook van een „studentenonderwereld". Pas aan het eind van zijn „Portret" begeven intelligentie en fatsoen hem en zegt hij ronduit, maar vervalsend: „Voor de schrijver en degenen die het stuk opnamen is niet Amsterdam maar Cairo de aangewezen universiteitsstad."

(Er is dus helemaal geen stuk opgenomen, alleen een fragment geciteerd waarbij P.C. 's redaktionele afkeuring een vrijwel overbodige toevoeging was. Alleen niet zo overbodig dat L. geen kans meer zag het niet te begrijpen.)

De reden van L.'s ergerlijke misleiding? Gezien Elseviers naam zouden we hem niet graag van opzettelijke oneerlijkheid betichten. Zijn eigen blad voelt wel niets voor het instellen van een nieuwe journalistieke tuchtraad, maar voor ons is oppassen toch wel het parool. Laten wij ons dus maar aan de vriendelijkste veronderstelling houden. L. zal de naïeveteit zover drijven dat zijn eigen oneerlijkheid hem ontgaat. Daarmee zou hij niet de eerste, en zeker niet de laatste journalist zijn die het sukses van Elseviers maakte.

T.H.

EX LIBRIS

Martin Luther King, **Rosa stond niet op . . .** Geweldloze opstand in Montgomery (vert. door Margrit de Sablonière van: Stride towards freedom). Van Loghum Slaterus, Arnhem 1959.

De schrijver, de baptistische predikant Martin Luther King, is de leider en woordvoerder geweest van de voor de emancipatie der negers zo belangrijke busstaking te Montgomery. Een jaar lang hebben de negers in deze middelgrote stad in Alabama de stadsbussen, die dagelijks ca. 17.000 personen, overwegend negers vervoeren, geboycot. Ds. King doet in dit boek een verslag van de oorzaken, de aanleiding en het verloop van dit verzet dat dit bijzonder kenmerk bezit dat 50.000 negers voor hun rechten hebben leren vechten op de grondslag van de beginselen van de geweldloosheid. Dit ondanks de provocaties, intimidaties en ten slotte geweldplegingen waaraan zij zijn blootgesteld.

Uit wat King zijn verslag noemt maar in werkelijkheid een boeiende beschrijving is van een experiment dat weerklank heeft gevonden over heel de wereld, blijkt ten eerste dat King zelf een vaste overtuiging bezat over de noodzaak van een verzet en tegelijk over de enige strijdwijze die hij in overeenstemming achtte met het doel dat bereikt moest worden, niet door deze éne staking maar door een voortdurend verzet op een niveau dat de de gebruikelijke wapens tegen de negers inefficient maakte.

Het was niet zo dat er onder de negers een grote strijdvaardigheid heerste. King schrijft dat de paar ontwikkelde lieden die vooraan stonden in de strijd voor de gelijkgerechtigdheid der rassen uitzonderingen waren. „De grote meerderheid was onvesrchillig en liet alles rustig langs zich gaan". De verwijdering van een ontwikkelde negervrouw, Rosa Parks, uit een bus van de plaats waar zij haar recht op handhaafde, waarbij men het op een proces heeft laten aankomen, was het sein voor een massale bijeenkomst en toen bleek de geestdrift voor een boycot overweldigend. Toch vreesde King voor een stroovuur en pas toen de volgende dag de bussen werkelijk leeg bleven en in plaats van een succes van 60%, waarop gehoopt werd, van begin af er een van meer dan 99% werd behaald, verdween zijn angst voor een echec.

De overwinning in de buskwestie, die intussen nog zorgen genoeg heeft gekost, was niet het voornaamste voor King. „De werkelijke overwinning voltrok zich in de massabijeenkomst waar duizenden zwarten zich bewust waren geworden van een nieuw gevoel van waardigheid en lotsbestemming".

De geweldloze verzetshouding berustte op de christelijke overtuiging die in de woorden van Jezus wordt uitgedrukt: „Heb uw vijanden lief, zegent hen die U vervloeken en bidt voor hen die U vervolgen". De methode is die van Gandhi die op King een diepe indruk heeft gemaakt. King wil niet het pacifisme dat zegt dat het kwaad niet wederstaan moet worden; hij wil een geweldloze weerstand. Dat hij dat van de negers in Montgomery gedaan heeft kunnen krijgen – niet alleen voor korte tijd, maar een jaar lang toen aan het eind de terreur van de tegenpartij niet schroomde met bommen te werpen en de negers de handen begonnen te jeuken er op los te slaan – is iets unieks. De betekenis van zijn strijd en van die achter hem stonden was King zich zelf ook wel bewust. In zijn toespraak op 5 december 1955, de dag van het begin van de boycot, zegt hij dat wanneer het boek der geschiedenis door volgende generaties zal worden bijgeschreven, zij zullen zeggen: „Toen leefde er een groot volk – een zwart volk – dat een nieuwe betekenis en waardigheid inbracht in de aderen der menselijke beschaving . . ." Inderdaad, zoiets ervaart men bij lezing van dit boek dat verder reikt dan Montgomery, Alabama of ook de Verenigde Staten.

O.N.

D. E. Krantz en E. V. W. Vercruijsse, **De jeugd in het geding.** Amsterdam, De Bezige Bij, 1959.

Eén goed ding kan men al dadelijk vaststellen bij lezing van dit boek: dat begrippen als „massajeugd", „ongrijpbare jeugd" en „nozems" onbruikbaar zijn bij het onderzoek van gedrag en mentaliteit van de jeugd. Deze begrippen worden niet slechts in de pers gehanteerd maar – wat bedenkelijker is – ook door pedagogen, jeugdleiders, geestelijken, enz. die zich met de jeugd occuperen. De schrijvers van dit boek voorzien ze met grote vraagtekens en tonen de ideologische lading ervan aan, zodat zij ze, ontsproten als ze zijn aan idealen van gevestigde groepen, ongeschikt achten zowel voor onderzoek als voor beleid.

De auteurs hebben geen breed opgezet ondervragingsonderzoek ingesteld maar een observatie-studie gemaakt van een dansclub van (zgn) Leidse „nozems". De basis van hun onderzoek mag dan smal zijn, dit is met nauwgezetheid gedaan en wettigt o.i. de algemene conclusies waartoe de schrijvers komen. Hun onderzoek heeft een ruime achtergrond. Eerst analyseren zij de krantenverslagen van de gedragingen van het jeugdig publiek op verschillende jazz-concerten, onderzoeken de betrouwbaarheid van de berichtgeving en stellen de vraag of agressiviteit en vernielzucht werkelijk typische

trekken zijn van deze jeugd. Zij kritiseren de stereotiepe voorstelling van de jeugd en gaan aan de hand van vondsten uit een historische verkenning de opvatting controleren van Prof. v. d. Berg in zijn **Metabletica** alsof er pas te beginnen met Rousseau nagedacht en geschreven is over de volwassenwording. Hun korte excursie leert beter.

Daarna volgt het verslag van het eigen onderzoek te Leiden, dat zóvele gegevens oplevert dat de schrijvers tot een herformulering komen van het jeugdprobleem, waarvan ze na hun historische excursie al hebben ingezien dat het stellig niet het resultaat is van een unieke en recente ontwikkeling. Ze hebben nu begrepen dat de kern van de tegenwoordige jeugdproblematiek hierin gezocht moet worden dat de thans volwassen generatie (en niet in de laatste plaats zij die in hun tijd jeugdbewegingen hebben gesticht of geleid) de voorstelling volhoudt dat de vanzelfsprekendheid van de verhouding tussen jeugd en volwassenen teloor is gegaan door normverlies bij de jongeren, terwijl ze juist haar grond vindt in het aangetast worden van een specifieke, tijdgebonden vanzelfsprekendheid, slechts eigen aan een deel der volwassenen.

Uit de eindconclusies releveer ik o.a.:

De jeugd zelf, die ook leest, wordt een vals beeld gegeven over het optreden van leeftijdgenoten uit andere kringen en andere plaatsen. Ook het optreden van autoriteiten wordt op dit valse beeld gebaseerd. Van de jazz gaat geen specifieke pathogene werking op de jeugd uit. Er is een behoefte aan een meer open vorm van jeugdzorg, onder voorwaarde dat het nu bestaande fnuikende tekort aan zaaltjes wordt opgeheven en dat het toezicht op de achtergrond komt: de jongeren zelf moeten doel en vorm van hun clubs bepalen. Het gaat om de besteding van de eigen, zelfverworven vrije tijd. Het gebrek aan eigen terrein thuis drijft een groot deel van de jeugd de straat op. Ook jonge adolescenten uit de arbeiderskringen hebben grote behoefte aan een eigen kamer. Betreurenswaardig is dat sinds 1945 de woningbouwpolitiek bij voorkeur gericht is op het bouwen van (te) kleine woningen.

Een bijzonder aanbevelenswaardig boek.

O.N.

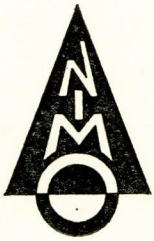

Drukkerij „NIMO"

Kerkstraat 48-50, Monnickendam
Telefoon 0 2995-336

zal ook U gaarne adviseren bij het

drukken en uitgeven

van: **boeken**

periodieken

verenigingsorganen

proefschriften

enz.